

**COURSE
GUIDE**

**IGB 213
USE OF THE IGBO LANGUAGE (AMUMAMU NTINYE
ASUSU IGBO N'ORU)**

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

© 2023 by NOUN Press
National Open University of Nigeria
Headquarters
University Village
Plot 91, Cadastral Zone
Nnamdi Azikiwe Expressway
Jabi, Abuja

Lagos Office
14/16 Ahmadu Bello Way
Victoria Island, Lagos

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng
URL: www.nou.edu.ng

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, in any form or by any means, without permission in writing from the publisher.

Printed 2023

ISBN: 978-978-058-563-5

**MAIN
COURSE**

CONTENTS

Modul 1	Asụsụ Na Njirimara Ya.....	1
Yunit 1	Gịni Bụ Asụsụ?.....	1
Yunit 2	Òtù Asụsụ.....	6
Yunit 4	Uru Asụsụ Bara.....	10
Yunit 3	Njirimara Asụsụ	17
Yunit 5	Asụsụ nne na Asụsụ nke Abụọ.....	25
Modul 2	Asụsụ Igbo Na Njirimara Ya.....	29
Yunit 1	Mmalite Odide Asụsụ Igbo.....	29
Yunit 2	Asụsụ Igbo na Ndị na-asụ Ya.....	33
Yunit 3	Njem Asụsụ Igbo Site n’Olundị rue n’Igbo Izugbe.	36
Yunit 4	Njirimara Asụsụ Igbo.....	40
Yunit 5	Olundị nke Asụsụ Igbo.....	45
Modul 3	Nka Na Usoro Asụsụ.....	49
Yunit1	Nka Asụsụ.....	49
Yunit 2	Usoro Asụsụ si Arụ Ọrụ.....	59
Yunit 3	Ihe Ndị na-enyere Asụsụ Aka Ịrụ Ọrụ.....	63
Yunit 4	Igbo Asụsụ na Igbo Nsụjọ.....	65
Yunit5	Ọdachi Dịrị Asụsụ n’Ịrụ Ọrụ Ya.....	70
Modul 5	Ọnọdụ Asụsụ Igbo Na Najjiria.....	72
Yunit 1	Asụsụ Igbo na Ndị Ògbò Ya.....	72
Yunit 2	Nsogbu na-echere Asụsụ Igbo Aka Mgba	77
Yunit 3	Ụzọ Nzọpụta Asụsụ Igbo.....	82

MODUL 1 ASUSU NA NJIRIMARA YA

Yunit 1	Gini Bu Asusu?
Yunit 2	Otu Asusu
Yunit 3	Njirimara Asusu
Yunit 4	Uru Asusu Bara
Yunit 5	Asusu nne na Asusu nke Abuo

Yunit 1 Gini Bu Asusu?

Ndina

- 1.1 Mkpelite
- 1.2 Mbunuche
- 1.3 Nkwa ihe bu Asusu
- 1.4 Ikwu ka asusu si buru onyinye puru iche
- 1.5 Ikwu ihe di iche n'etiti asusu na uda umu anumanu na-emeputa
- 1.6 Nchikota
- 1.7 Edensibia
- 1.8 Osi ajuju nkwale

1.1 Mkpelite

Asusu bu otu n'ime onyinye Chineke nyere mmadu nke anaghi ahụ anya. O bu asusu ka mmadu na ibe ya ji enwe mmekorita n'uzo di iche iche. O bu n'ih ike a mere e ji asi na asusu bu otu ihe na-eweta utu na ndu mmadu n'ua. Asusu bu otu n'ime onyinye anaghi ahụ anya mana a na-etinye ya n'oru n'uzo di iche iche. O bu otu ihe nwere ike ijikota mmadu na ibe ya. E wezuga asusu, o ga-esi ike mmadu na ibe ya inwe mmekorita. Na nkeji ihe omumu a, a ga-amu ihe gbasara nkwa asusu. A ga-elebakwa anya na ndiche di n'etiti asusu mmadu na uda umu anumanu.

1.2 Mbunuche

Na ngwucha ihe omumu a, i ga-enwe ike:

- ikwa ihe asusu bu
- ikwa ka asusu si buru onyinye puru iche
- ikwu ihe di iche n'etiti asusu na uda umu anumanu na-emeputa
- ikwaputa ihe ndi di mkpa gbasara nkwa asusu

1.3 Nkọwa ihe bụ Asụsụ

Asụsụ dị ka (Anọzie 1999) bụ ụda sitere n'olu mmadụ nke nwere nghọta mgbe ọgan okwu dị iche iche megharịrị ahụ n'uzọ dị iche iche. Asụsụ bụ ụda mmadụ na-eme nke nwere nghọta site na nkewekọrịta nke ọha na eze nwe ya bụ asụsụ. Na nkọwa nke (Crystal 1971:175), asụsụ bụ ụdaolu mmadụ a haziri ahazi n'ụdị ọdịmara nke na-abughị ebumpụta ụwa mmadụ n'onwe ya mebere e ji akọwapụta echiche site n'okwu ọnụ ma ọ bụ n'ụdị edemede. Ọ bụ asụsụ ka e ji ezipụta ebumnuche mmadụ gbasara ihe dị iche iche. Asụsụ nwere ike ịdị n'ụdị asurụasụ ya bụ ekwuruekwu, ederede na mmegharị ahụ.

Ajujụ nkwale onwe nke mbụ

1. Nye nkọwa ihe asụsụ pụtara
2. Olee ụdịdị atọ asụsụ nwere ike ịdị?

1.3.1 Ịkọwa ka asụsụ si buru onyinye puru iche

Asụsụ bụ otu n'ime onyinye dị iche iche Chineke nyere mmadụ. Asụsụ abughị ebumpụta ụwa. Ọ bụ naanị mmadụ nwere njiakpọ ma ọ bụ ọgan okwu ndị o nwere ike iji were hazie ụda sitere n'ọnụ ya maka mmekọrịta na ịkparịta ụka mmadụ na ibe ya. Mmadụ na-emepụta ụda asụsụ mgbe njiakpọ ike na njiakpọ jụu nwere mmekọta ahụ n'uzọ dị iche iche.

1.3.2 Ikwu ihe dij iche n'etiti asụsụ na ụda umu anumanu na-emeputa

Asụsụ bụ ihe malitere ịdị ire n'ihi na Chukwu nyere mmadụ ọgụgụ isi kariya anumanu ndị ọzọ o kere n'ụwa. Ihe nke a pụtara bụ na ọ bụ naanị mmadụ nwere akọnauche isụ asụsụ. Ọ bụ ọgan okwu ma ọ bụ njiakpọ dij n'ahụ mmadụ ka mmadụ ji asụ asụsụ. Umụ anumanu ndị ọzọ nwechara ọgan okwu mana ọ bughị asụsụ ka ha ji ya asụ. Umụ anumanu nwere ụzọ dij iche ha na ibe ha si enwe mmekọrịta mana ụda na mkpọtụ ha na-eme adighi ka nke mmadụ n'ihi na ahazighi ụda ndi ahụ ahazi. Asụsụ mmadụ nwere ike ịdị n'ụdị asurụasụ (ekwuruekwu), ederede ma ọ bụ mmegharị ahụ mana umụ anumanu nwere ike iji ụda ahazighi ahazi ma ọ bụ mmegharị ahụ were nwee mmekọrịta. Asụsụ mmadụ na-enwe nghọta zuru oke mana ụda umu anumanu adighi etu ahụ.

Ajujụ nkwale onwe nke abuo

1. Kọwaa ihe gosiri na asụsụ bụ onyinye puru iche e nyere mmadụ
2. Olee ihe dij iche n'etiti asụsụ na ụda umu anumanu?

1.4 Ikowaputa ihe ndi di mkpa gbasara nkowa asusu

Site na nkowa e nyere gbasara asusu, n'elu, e nwere ihe ole na ole gbara okpurukpu gbasara asusu. Ufodu n'ime ha bu ndi a:

1.4.1 Asusu bu nke mmadu

Asusu bu nke mmadu n'ih na o bu naani mmadu nwere asusu. O na-egosi na n'ime anumanu niile e kere eke na o bu naani mmadu ka e ji asusu mara. Ufodu ndi okammuta na-ekwu na umu anumanu nwere asusu n'ih na ha nwere uda di iche iche ha ji enwe mmekorita n'etiti onwe ha, mana uda ndi ahụ abughị asusu kama ha bu uda ha buru puta uwa. O bu eziokwu na o nwekwara uda mmadu bu puta uwa ma na ha abughị asusu. Otutu uda mmadu na-emeputa ndi bu ebumputa uwa mana ha abughị asusu bu ndi a: ibe akwa, ichi ochi, ikwa ukwara, uzere, etuketu w.d.g. Uda ndi a na-enwe nghota naani mgbe a kpachara anya meputa ha

1.4.2 Uda Asusu Mmadu bu nke Ohanaeze

Uda asusu o bu la mmadu na-emeputa ga-aburiri nke a nabatara ma kwekorita na ya di ka asusu oha na eze nwe ya. O ga-abukwa nke e nwere nkwekorita na ya iji ya na-enwe mmekorita n'etiti ndi nwe ya. Udi nkwekorita a agaghị abụ udi a na-enwe n'ogbakọ ma o bu na nzuko. O putara na otu onye nwere ike inye uda ma nyekwa nghota ya, nke a ga-esi otu a gbasawa, oha na eze anabatazie ya were ya na-arụ orụ, o si etu ahụ were buru asusu. Ihe nke a putara bu na asusu bu ihe na-esi n'aka fere n'aka.

1.4.3 Asusu ga-enweriri Nghota

Uda o bu la mmadu na-eme kwesiri inwe nghota. Mgbe uda a na-emeputa enweghi nghota i mara na uda ahụ abughị asusu. Ya bu na asusu ga-enweriri nghota tupu e were ya di ka asusu. Uda asusu mmadu na-emeputa na-enwe nghota site na nkwekorita ohanaeze nwe ya bu uda. Ihe nke a putara bu na nghota bu otu njirimara asusu nke mere asusu mmadu ka o di iche n'uda umu anumanu ndi ozo. O buru na asusu enweghi nghota nke oha na eze kwekoritara na ya, i mara na uda ahụ bughị asusu. O bu nghota zuru oha onu nke asusu nwere mere otutu ndi okammuta ji ekwu na asusu abughị uda nkiti siri mmadu n'onu puta.

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Deputa uzọ ihe atọ di mkpa gbasara nkowa asusu
2. Kowaa ihe na-egosi na asusu bu nke mmadu
3. Olee ihe okwu a putara "uda asusu mmadu bu nke ohanaeze"

1.5 Nchikọta

1. Asusu di ka e si kowaa ya bu uda mmadu na-eme bu nke ya na ibe ya ji enwe mmekorita n'udi di iche iche.
2. E mere ka a ghotu na uda umu anumanu ndi ozu na-emeputa enweghi nghota n'ihu na ha bu uda ha bu putu uwa.
3. O bu naani mmadu na-emeputa uda a haziri ahazi ma nwee nghota.
4. Ndi okammuta emeela ka a mara na asusu na-enye aka maka obibi ndu mmadu n'uwa.
5. Asusu o bu la mmadu na-emeputa ga-abu nke ohanze ga-enwe nkwekorita tupu anabata ya di ka asusu.

1.6 Nrutaka/Ngumi

Anozie, A.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*, Enugu: Fulladu Publishers.

Crystal, D. (1971) *Linguistics*. London: Hazell Watson and Viney.

Udechukwu, G.I. (2013) Lecture Notes on "The Use of Igbo Language" Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

1.7. Osiisa Ajuju nnwale onwe

Osiisa Ajuju nnwale onwe nke mbu

1. Asusu di ka (Anozie 1999) siri kowaa bu uda sitere n'olu mmadu nke nwere nghota mgbe ogan okwu di iche iche meghariri ahụ n'uzo di iche iche. Asusu bu uda mmadu na-eme nke nwere nghota site na nkewekorita nke oha na eze nwe ya bu asusu. (Crystal 1971) na-ekwu na asusu bu udaolu mmadu a haziri ahazi n'udi odimara nke na-abughi ebumputa uwa mmadu n'onwe ya mebere e ji akowaputa echiche site n'okwu onu ma o bu n'udi edemede.
2. Asusu nwere ike idi n'udi asurusu ya bu ekwuruekwu, ederede na mmeghari ahụ.

Osiisa Ajuju nnwale onwe nke abuo

3. Asusu abughi ebumputa uwa mana o bu onyinye puru iche nke Chineke nyere mmadu. O bu naani mmadu nwere njiakpo ma o bu ogan okwu ndi o nwere ike iji were hazie uda sitere n'onu ya maka mmekorita na ikparita uka mmadu na ibe ya.
4. O bu naani mmadu nwere akonauche na ogugu isi isu asusu. O bu ogan okwu ma o bu njiakpo di n'ahu mmadu ka mmadu ji asu asusu. Umụ anumanu nwere uda ha na-emeputa nke bu ebumputa uwa mana uda ndi ahụ abughi asusu n'ihia na ahazighi ya ahazi.

Osiisa Ajuju nnwale onwe nke ato

5. Ufodu ihe di mkpa gbasara nkowa asusu bu ndi a:
 - a) Asusu bu nke mmadu
 - b) Uda asusu mmadu bu nke ohanze
 - ch) Asusu ga-enweriri nghota
6. O bu naani mmadu nwere asusu. O na-egosi na n'ime anumanu niile e kere eke na o bu naani mmadu ka e ji asusu mara n'ihia na o bu naani mmadu nwere njiakpo ma o bu ogan okwu. Ufodu ndi okammuta na-ekwu na umu anumanu nwere asusu n'ihia na ha nwere uda di iche iche ha ji enwe mmekorita n'etiti onwe ha, mana uda ndi ahụ abughi asusu kama ha bu uda ha buru puta uwa.
7. Uda mmadu meputara na-abu uda asusu mgbe o bu la mmadu nabatara ma kwekorita na ya di ka asusu oha na eze nwe ya. O ga-abukwa nke e nwere nkewekorita na ya iji ya na-enwe mmekorita n'etiti ndi nwe ya. Ohanze ga-anabata uda ahụ tupu o buru asusu.

Yunit 2 Òtù Asusu

Ndina

- 2.1 Mkpelite
- 2.2 Mbunuche
- 2.3 Nkwa ihe bu otu asusu
- 2.4 Otu asusu di iche iche
 - 2.4.1 Asusu Naija Kongo
 - 2.4.2 Otu Asusu Kwa
- 2.5 Nchikota
- 2.6 Nrutuaka/Nguni
- 2.7 Osi aaju nnwale

2.1 Mkpelite

Na yunit nke mbu, anyi muru ihe gbasara nkwa asusu, mana na nkeji a, i ga-amu maka otu asusu. Asusu e nwere n'awa nwere ike iru puku isii na nari iteghete di ka nchoputa si di (www.ethnologue.com). E nwere ndi iche di iche iche di ka o si metuta mkpuruokwu na usoro okwu nke asusu di iche iche. Na agbanyeghi nke a, e nwekwara uzọ di iche iche asusu fodu siri yite ibe ha. Obu nkea mere ka ndi okaasusu chikoba asusu n'otu n'otu di ka myiri ha si di. A choputala ihe di ka otu asusu (ezinlo asusu) otu nari na iri ato na ise puru iche n'awa niile. Ya mere oji di mkpa ka a amata otu asusu di iche iche ndi kara puta ihe. A ga-egosi otu asusu Igbo di n'ime ya tinyere asusu ndi ozọ ha na ya bu umunne nke otu asusu (ezinlo).

2.2 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- ikwa ihe bu otu asusu
- ideputa otu asusu ufodu putara ihe
- ikwa otu asusu Igbo di na ya tinyere imata umunne asusu Igbo.

2.3 Nkwa ihe bu otu asusu

Otu asusu' putara aha jikotara asusu di iche iche yitere onwe ha nke e kwenyere na ha sitere n'otu nnukwu nna asusu nke e nwere ike ikpo asusu epum (proto-language) puta. Ndi okaasusu na-elegara asusu anya di ka

ihe dị ndụ nke nwere ebe o si pulite. Nchọputa ụfọdụ ha mere gosiri na asụsụ dị iche iche e nwere n'ụwa nwere ebe ha siri pụta ụwa nwekwaa asụsụ ndị ha na ha siri n'otu òtù pụta. A chọputara na asụsụ ndị si n'otu ebe pụta na-enwe ihe ole na ole na-egosi na o nwere ihe jikoro ha ọnu.

Ajujụ nnwale onwe nke mbụ

1. Kedu ihe bụ òtù asụsụ
2. Olee ihe ndị Ọkaasụsụ na-elegara anya gbasara òtù asụsụ

2.4 Otu asụsụ di iche iche

Ọtụtụ ndịọkaasụsụ chọputara na e nwere otu asụsụ di iche nke asụsụ mba ụwa di iche iche si na ha pulite. Òtù asụsụ mba ụwa ndi kacha pụta ihe bụ ndi a: Indo-European, Sino-Tibetan, Niger-Congo, Afroasiatic, Austronesian, Uralic, Altaic, Dravidian, Tai-kadai, Austroasiatic, Na-Dene, Tupian, Caucasian w.d.g. A ga-akọwa ụfọdụ n'ime ha di ka:

2.4.1 Asụsụ Naija Congo

Òtù asụsụ nke atọ n'ime òtù asụsụ otu narị na iri atọ n'ise bụ òtù asụsụ Naija Congo. Ọ bụkwa òtù asụsụ nke kacha pụta ihe n'ime asụsụ mba Afrịka niile. Òtù asụsụ a nwere ihe di ka ụmụnne asụsụ di otu puku, narị asụsụ ise na iri na anọ (1514) n'ime ya. E nwere ihe kariri nde narị anọ (437 milion) mmadụ ndi na-asụ ya n'ime Afrịka. Òtù asụsụ Naija Kongo nwere obere òtù asụsụ isii ndi a n'okpuru ya: Katla, Atlantic-Congo, Ijo, Dogon, Mande na Rashad. N'ime asụsụ niile di n'ime ya nke a na-asukari bụ Swahili. Asụsụ ụfọdụ ndi di n'ime otu asụsụ Naija-Kongo gụnyere ndi a: Igbo, Yoruba, Fula na Shone.

2.4.2 Òtù Asụsụ Kwa

'Kwa' bụ aha a chọputara n'afọ 1895 (Gottlob Krause) nke putara 'people' (mmadụ) n'otutu asụsụ di n'ime òtù asụsụ Naija Kongo. Ọ bụ aha e nyere asụsụ a na-asukari na mpaghara Ivory Coast na mpaghara Ghana tinyekwara etiti Togo. Ọ bụ ndiọkaasụsụ si mba Europe nyere òtù asụsụ Niger-Congo aha a. Asụsụ ụfọdụ mejuputara ya gụnyere: Ashanti, Akan, Yoruba, Benin (Edo) na Igbo.

Ajujụ nnwale onwe nke abụọ

1. Kọwaa asụsụ Naija Congo di ka òtù asụsụ
2. Deputa obere òtù asụsụ isii di n'ime asụsụ Naija Congo
3. Deputa asụsụ ụfọdụ mejuputara òtù asụsụ
4. Kọwaa ihe aha 'Kwa' putara.
7. Kedu òtù asụsụ Igbo di na ya

2.5 Nchikota

N'ihe omumụ yunit a, e lebara anya na nkewasị asusụ mba ụwa na nkeji a. Ọtụtụ asusụ mba ụwa bụ ndị ebe ha siri pụta ma ọ bụ pulite doro anya bụ ndị e kenyere n'òtù sụsụ dị iche iche dị ka ụdị ha si dị. Asusụ Igbo na ụfọdụ asusụ a-na-asụ n'ala Afrika dabara n'otu asusụ Kwa. Òtù asusụ dị ka ezinụlọ ebe asusụ dị iche iche si pụta ụwa.

2.6 Nrụtaaka/Ngụmi

Denham, K. & Lobeck, A. (2013). *Linguistics for Everyone: An Introduction* (2nd ed). USA: Wadsworth Cengage Learning.

Fingan, E. (2004). *Language, Its Structure and Use*. New York: Thomson Wadson

Ofili, N.G, Chukwu, A., Anozie, C.C. (2012) *Lingwistiiki Sayensi Asusụ 2*. Enugu: Computer Edge

Ume, I.O.A, Ugoji, J.U, Dike,G.A.(2015). *Ụmị Nkọwa Ụtoasusụ Igbo*. Onitsha: Kawuriz &Manilas.

www.ethnologue.com

www.languagefamilies of the world

2.7 Osiisa ajuju nkwale onwe

Osiisa ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Otù asusu' putara aha jikotara asusu di iche iche yitere onwe ha nke e kwenyere na ha sitere n'otu nnukwu nna asusu nke e nwere ike ikpo asusu epum (proto-language) puta.
2. Ndi okasusu na-elegara asusu anya di ka ihe di ndu nke nwere ebe o si pulite. Nchoputa ufodu ha mere gosiri na asusu di iche iche e nwere n'awa nwere ebe ha siri puta awa nwekwaa asusu ndi ha na ha siri n'otu otu puta.

Osiisa ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Otù asusu a bu otu n'ime otu asusu e nwere. O bukwa otu asusu nke kacha puta ihe n'ime asusu mba Afrika niile. Otù asusu a nwere ihe di ka umunne asusu di otu puku, nari asusu ise na iri na ano (1514) n'ime ya.
2. Obere otu asusu isii ndi a n'okpuru ya: Katla, Atlantic-Congo, Ijo, Dogon, Mande na Rashad.
3. Asusu ufodu ndi mejuputara otu asusu bu ndi a: Indo-European, Sino-Tibetan, Niger-Congo, Afroasiatic, Austronesian, Uralic, Altaic, Dravidian, Tai-kadai, Austroasiatic, Na-Dene, Tupian, Caucasian w.d.g.
4. 'Kwa' bu aha a choputara n'afu 1895 (Gottlob Krause) nke putara 'people' (mmadu) n'otutu asusu di n'ime otu asusu Naija Kongo. O bu aha e nyere asusu a na-asukari na mpaghara Ivory Coast na mpaghara Ghana tinyekwara etiti Togo.

Yunit 3 Njirimara Asusu

Ndina

- 3.1 Mkpelite
- 3.2 Mbunuche
- 3.3 Njirimara Asusu
 - 3.3.1 Asusu di ndu na-etokwa eto
 - 3.3.2 Asusu na-anwu anwu
 - 3.3.3 A na-enwete ma na-amutakwa asusu amuta
 - 3.3.4 Asusu bu otu ndi si eme ihe ha
 - 3.3.5 A na-asukari asusu mgbe mmadu tozuru oke
 - 3.3.6 Asusu nwere usoro e si amu ya
 - 3.3.7 Asusu bu nke mmadu
 - 3.3.8 Asusu na-akpa agwa etu o siri so ya
 - 3.3.9 Asusu na-amuba amuba ma na-anabata okwu sitere n'asusu ndiozo
 - 3.3.10 Asusu nwere ike ibu asuruasu,ederede na mmeghari ahụ
- 3.4 Nchikota
- 3.5 Nruwaka/Ngumi
- 3.6 Osiha ajuju nkwale onwe

3.1 Mkpelite

Na yunit nke mbu, a kwara ihe bu asusu ma mukwaa maka uhe di iche n'etiti asusu mmadu na uda ma o bu mkpotu umu anumanu na-eme. Na yunit a, a aga-amu maka ihe ufodu e jiri mara asusu. O bughu uda niile mmadu na-emeputa bu asusu. Uda ebumputa uwa nke mmadu na anumanu ndi ozo na-emeputa abughu asusu di ka a kwara na mmalite modulu a. Uda nke bu asusu bu naan uda nke mmadu na-emeputa nke nghota ya dabeere na nkwekorita oha na eze nwe ya bu asusu. E nwere ihe ole na ole e jiri mara asusu o bua n'agbanyeghi udi asusu o bu nakwa ndi na-asu asusu ahụ. .

3.2 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, i ga-:

- achoputa ihe ndi e ji amata asusu mmadu
- akowa ihe ndi e ji amata asusu n'otu n'otu

3.3 Njirimara Asusu

Njirimara asusu bu ihe ndi putara ihe a na-ahu n'ime asusu. O bu ihe di iche iche a na-eji amata asusu obula bu nke mmadu. Njirimara ndi a ga-ebu uzọ leba anya n'ihe omumu a bu ihe ndi e jiri mara asusu niile di n'ụwa (language universals). Ha gunyere ndi a:

3.3.1 Asusu di ndu na-etokwa eto

Asusu na-agbanwe site na mgbe rue na mgbe n'ihu na a na-asị na asusu di ndu, O bu mgbanwe di iche iche na-abata n'asusu na-eme ka o na-eto eto. Di ka mmadu si eri nri ma na-emekwa ihe di iche iche iji nwee ahụ ike, etu a ka asusu si chokwaa nleru anya na enyemaka di iche iche iji na-eto nke oma. O buru na mmadu anaghi eri udi nri zuru oke nwezuru ihe ahụ mmadu choro, onye ahụ agaghi enwe ezigbo ahuike. N'otu aka ahụ asusu choro ezigbo 'nri' na nchukwa iji na-eto nke oma. E lebaa anya n'asusu ufodu e nwere n'ụwa taa, a ga-achoputa na ufodu asusu na-eto nke oma karja ibe ha. Nke a putara na o nwere asusu ndi nwere ezigbo ahuike karja ndi ozo. Omumaatu: Asusu Bekee, Chaina, Swahili w.d.g. Ndiokaasusu mere ka a ghota na ufodu asusu di ndu ma na-etokwa eto karja asusu ndi ozo, nke bu na akpachaghi anya na asusu ndi a nwere ike idula asusu ndi ukwu e sighi ike n'ala mmuo. Mgbanwe n'uto asusu gosiri na asusu di ndu ma na-etokwa eto. Uto asusu dabeere n'aka ndi nwe asusu ahụ. O buru na o bu asusu ndi nwe ya na-asu nke oma ma were ya na-eme ihe niile e ji asusu eme, asusu ahụ ga na-eto na-abawanye, mana o buru nke ndi nwe ya e jighi kporo ihe, asusu ahụ agaghi na-eto otu o kwesiri. Mgbe asusu na-eto, otutu ihe na-eme n'ime ya. Ufodu mkpuruokwu na-apu di ka a na-ewebata ndi ohuru; nghota ufodu mkpuruokwu na-abawanye ma o bu na-agbanwe.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Kedu ihe mere e ji asi na asusu na-eto eto
2. Olee ihe ato na-egosi na asusu na-eto

3.3.2 Asusu na-anwu anwu

O buru na asusu kwusi ito eto ma o bu igbanwe, ihe ozo ga-esochi bu onwu asusu. Ufodu asusu ka a choputara na ha anwula di ka Latin, Greek, Hebrew w.d.g. (mana amalitela itute ufodu asusu ndi nwuru anwu). Onwu asusu aputaghi na ndi na-asu ya anwuchaala kama o putara na ndi nwe asusu ahụ hapuru asusu ha were asusu ozo dochie anya nke ha. Otu osila di, e nwere ike ime ka asusu si n'onwu bilie. O nwere asusu ndi nwuru anwu ma mechaa, a tutee ha. Asusu ndi e jiri maa atu di ka

asusu nwuru anwu oge tere aka buzi ndi a na-atutekwa di ka nchoputa na-abawanye.

3.3.3 A na-enwete ma na-amutakwa asusu amuta

Asusu abughi ebumputa uwa di ka e kwuru nambu. Nwata o bula a muru n'agburu o bula ga-amutariri asusu ahụ. Ozọ bu na o bu asusu e jiri zulite nwata ka o na-amuta na-agbanyeghi udi asusu o bu. O bu nke a mere na umu anumanu enweghi asusu n'ihina uda ha na-eme bu nke ha buru puta uwa. Nwa ohuru o bula nwere uda o na-eme nke o buru puta uwa di ka: ikwa ukwara, ize uzere, ibe akwa dg. Uda ndi a niile abughi asusu n'ihina ha enweghi nghota mgbe emeputara ha na nduputa. O bu eziokwu na o nweghi mgbe nne na nna ma o bu ndi gbara nwata na-etolite etolite gburugburu ji eweputa ohere iji kuziri nwata asusu kama site n'ige nti na ile ndi na-asu asusu ahụ anya n'onu, nwata ahụ ga-amalite isu asusu nke ndi o no n'etiti ha. Nke a na-eme n'ihina nwata o bula nwere ikikere ma o bu ihe ndi di n'uburu ya na-enyere ya aka isu asusu. Udi ikikere imuta asusu n'udi a ka a na-akpo ngwa nnwete asusu. Ngwa ma o bu uzọ nnwete asusu a bu ya na-enyere nwa ohuruo bula aka isu asusu amunyere ya na ya n'enweghi mgbe e ji kuziri ya ka e si asu asusu ahụ. Ihe nke a putara bu na a na-enwete asusu nne (asusu mbu) enwete ma na-amuta asusu nke abuo amuta. A naghị akuzi asusu mbu akuzi kama a na-enwete ya site n'inu n'etiti ndi na-asu ya. Nkwa e nyere n'ebe a na-egosi na asusu anaghi eme ndaputa. O na-ewe oge tupu nwata amalite isu asusu. N'otu aka ahukwa, o nweghi asusu a na-amalite isu n'ebughiuzo weputa oge muo ya otu o kwesiri.

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Deputa ihe abuo na-ebute onwu asu 2. Olee ihe bu ngwa nnweta asusu?

3.3.4 Asusu bu otu ndi si eme ihe ha

Ihe ozọ bu njirimara asusu bu na o na-egosi ka ndi si eme, nke putara na a na-elegara ya anya di ka omenala. A na-esite n'asusu amata agburu mmadu si na ya puta. Nke a na-egosi na asusu bu otu n'ime uzọ e si eziputa omenala. Ufodu ndioka asusu kwekoritara na asusu bu otu uzọ e si eziputa omenala.

3.3.5 A na-asukari asusu mgbe mmadu tozuru oke

Di ka e kwuru na mmalite, nwa a muru ohuru anaghi ebido isu asusu asusu ozigbo a muputara ya. O na-ewe ihe di ka agbata onwa iri na asato na onwa iri abuo na otu tupu nwatakiri amalite ikwu okwu. Mgbe nwata malitere isu asusu, o naghị asu ya nke oma di ka onye maara asusu ahụ

kama ọ na-ebido ịkpọ aha ihe ụfọdụ n'otu n'otu rue mgbe ọ ga-amụta imebe nkenke ahiriokwu. Nke a pụtara na ị ka nwata na-eto ka asụsụ ya na-etokwa. Ka mmadụ na-eto na-amawanye ihe ka asụsụ ya na-akawanye mma ma na-adabakwa ka o si kwesị.

3.3.6 Asụsụ nwere usoro e si amụ ya

Asụsụ abụghị ihe a na-amakabanye ịmụ otu o si sọ onye. Tupu mmadụ amụta asụsụ ọ bụla nke ọma, onye ahụ ga-agbasoriri usoro asụsụ. Asụsụ nwere usoro e si amụ ya. Ọ bụrụ na agbasoghị usoro ahụ, ọ ga-esi ike ịmụta asụsụ ahụ nke ọma. Usoro ọmụmụ asụsụ nwere nka anọ n'ime ya. E kewara nka ndị a ụzọ abụọ; nka ndị ị mfe na nka ndị siri ike. Ọ bụrụ na amụghị asụsụ n'usoro, a gaghị amụta asụsụ ahụ nke ọma. Onye ọbụla agbasoghị usoro asụsụ wee mụọ asụsụ na-enwe mkpobiukwu n'ụzọ n'iji asụsụ ahụ rụọ ọrụ.

Ajuju nkwale onwe nke atọ

1. Olee mgbe nwata a mụrụ ọhụrụ ji ebido ikwu okwu
2. Kedu ihe nwere ike ime mgbe mmadụ agbasoghị usoro ịmụ asụsụ?

3.3.7 Asụsụ bụ nke mmadụ

Naanị mmadụ nwere asụsụ. Ụfọdụ ndịọkaasụsụ kọwara asụsụ ị ka ụda mmadụ na-emepụta nke nwere nghọta. E kwuola na e nwere ụda ndị ọzọ mmadụ na-eme nke enweghị nghọta n'ihi na a na-emepụta ha na ndapụta (hụ Anozie 1999). Ụda mmadụ na-emepụta nke a kpọrọ asụsụ anaghị eme ndapụta kama ọ bụ ihe a na-eche eche tupu emepụta ya. A ga-akọwa nke a nke ọma mgbe a ga-eleba anya n'usoro asụsụ si arụ ọrụ. Ọ bụ naanị mmadụ nwere ike ịji njiakpọ ma ọ bụ ọgan okwu ị n'ahụ mmadụ wee mepụta ụda nwere nghọta. Ọ bụ eziokwu na ụmụ anụmanụ ndị ọzọ nwekwara ọganokwu ị ka mmadụ, mana ha anaghị eji ha emepụta ụda nwere nghọta; naanị ụda ndapụta nke akwadoghị akwado ka ha ji ọganokwu emepụta. Chetakwa na mmadụ nwekwara ike imepụta ụda nke akwadoghị akwado, ya bụ ụda ndapụta mana ụda ndị ahụ abụghị asụsụ.

Ajuju nkwale onwe nke anọ

1. Olee ihe mere e ji asị na ọ bụ naanị mmadụ nwere ike imepụta ụda nwere nghọta?
2. Kedu ụdị ụda ụmụ anụmanụ nwere ike imepụta?

3.3.8 Asusu na-akpa agwa etu o siri so ya

N'ihhi na asusu na-akpa agwa etu o siri masi ya, e nwere oluonye na olundi n'asusu di iche iche. N'otu asusu, e nwere ike inwe ndiche na mkpuruokwu ma o bu n'ogo ndokookwu ndiozo mana mputara ha na-abukari otu.

Omumaatu n'asusu Igbo:

Ahu (body) nwere mkpopta ndi a n'olundi ufodu di ka : achu, eh, w.d.g. Ugbu a (now) nwere mkpopta ndi a: kita, unu, vaa, fhaa w.d.g. Mputara mkpuruokwu ndi a bu otu ihe n'agbanyeghi na nsupe na mkpopta ha abuchaghi otu ihe. E wezuga nke a, nchopta na-egosi na o nweghi asusu abuo bu otu kpomkwem. Asusu abuo ma o bu kari nwere ike iyite onwe ha mana a na-enwe ndiche di iche iche n'akparamaagwa asusu (Emenanjo 2005).

Omumaatu: Na ndoko okwu iji mebe ahiriokwu, e nwere usoro ndokookwu di iche iche n'asusu di iche iche- SVO, VSO, OVS, VOS, OSV, SOV. Ndi a bu usoro ndokookwu di iche iche nke asusu di iche iche na-agbaso. Asusu Igbo na-agbasokari usoro SVO. Nke a putara na abia na ndoko ahiriokwu Igbo na isahiri na-ebu uz, ngwaa a na-esote tupu mmeju abata. O putaghi na anaghi enwe ahiriokwu ndi na-agbasoghi usoro a, kama a na-akwa na usoro ndokohiriokwu kacha puta ihe n'asusu Igbo bu usoro SVO (subject verb object).

Ihe oz mere e ji ahuta asusu di ka ihe na-akpa agwa etu o siri so ya bu na otu ihe na-enwe aha di iche iche n'asusu di iche iche. Nke a putara na o nweghi ihe jikoro ihe o bu na aha a na-akpo ya. Ya bu na aha ihe o bu na nwere sitere na nkwekorita ndi nwe asusu ah.

3.3.9 Asusu na-amuba amuba ma na-anabata okwu sitere n'asusu ndiozo

Asusu abughi ihe kwu otu ebe kama n'ihhi na o di ndu, o na-amuba amuba. Njirimara nke a na-aputa ihe n'udi di iche iche. Omumaatu: E nwere ike isite n'otu mkpuru okwu maobu isingwaa meputa udi mkpuru okwu di iche iche. A na-eme nke a site n'iwebata udi mgbakwunye di iche iche n'ime mkpuruokwu.- Je:- ije, eje, uje, jeghi, jebe, jekwu, jeru, jela, jeko, jecha, jemi, jepu, jetopu, jekata, jekota.

Ga -iga, aga, uga, oga, gaba, garu, gapu, gami, gaghi, gat, gaku, gaku, gacha, ganwu, dg.

E wepu mmuba mkpuru okwu n'udi di iche iche, enwere ike ikwu otu ihe n'uzo di iche ma obu hazigharia ahiriokwu di ka okwu ma o bu ode siri

chọọ. Asụsụ dị iche iche na-anabatakwa okwu sitere n'asụsụ ndị ọzọ. Otu asụsụ nwere ike site n'asụsụ ọzọ biri mkpụrụokwu. Asụsụ Bekee sitere n'asụsụ ụfọdụ dị ka Latin, French biri mkpụrụokwu. Asụsụ Igbo n'aka nke ya sịkwa n'asụsụ ogbo ya ndị ọzọ dị ka Hausa na Yoruba wee bite mkpụrụ okwu dị iche iche.

3.3.10 Asụsụ nwere ike ibụ asurụasụ, ederede na mmegharị ahụ

Asụsụ na-apụta ihe site n'ọsụsụ ma ọ bụ n'okwukwu. E nwere ike idetu asụsụ n'akwụkwọ, nwekwaa ike site na mmegharị ahụ zipute asụsụ. E nwekwara ike ichekwaba ụzọ nziputa asụsụ ndị a n'igwe nchekwa asụsụ ma were ha rụọrụmgbe ọ bụla. Ọ dịkwa mkpa ka a mata na ụzọ nziputa asụsụ ndị a amaliteghị n'otu oge. Ịsụ asụsụ malitere mgbe asụsụ malitere ebe ide asụsụ ede malitere mgbe mmepe na amamihe mmadụ na-abawanye tinyere agụmakwụkwọ. Iji mmegharị ahụ eziputa asụsụ malitekwar n'ihị mkpa asụsụ dị n'etiti ndị anaghị ekwu okwu ma ọ bụ anụ ihe.

3.4 Nchikọta

Na nkeji a, e lebara anya na njirimara asụsụ dị iche iche. Ihe ndị e ji mara asụsụ na-enye aka ime ka a ghọta ka asụsụ si arụọrụ. Njirimara nke ọ bụla nwere ihe ọ na-egosi gbasara asụsụ.

3.5 Nrụtuaka/Ngụmi

Ume, I.A.O., Ugoji, J.U., Dike, G.A. (1989). *Ụmị Nkọwa Ụtọasụsụ Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

Umeodinka, A. U., Ugochukwu, C.N., Ọgwudile, C.E.C. (2019). *Kpọkọpị Ụtọasụsụ Igbona Ntugharị*. Awka: Divine Press.

Yule, G. (1996). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

3.6 Osiisa ajuju nnwale onwe

Osiisa ajuju nnwale onwe nke mbu

1. A na-asị na asusu na-eto eto mgbe e nwere otutu ihe mgbanwe di iche iche n'ime asusu ahụ
2. Ihe ato na-egosi na asusu na-eto bu ndi a:
 - a. Mgbe a na-enwe mgbanwe di iche iche
 - b. Ngbe e nwere mgbanwe n'uto asusu
 - ch. Mgbe mkporukwu ufodu na-apu, ndi oheru a na-abata.

Osiisa ajuju nnwale onwe nke abuo

Ihe abuo nwere ike ibute onwu asusu bu:

- a. Mgbe ndi nwe asusu ahụ hapuru asusu ha, suwazie asusu ozo
 - b. Mgbe asusu kwusiri ito eto ma o 1.bu igbanwe
2. Ngwa nnweta asusu ikikere ma o bu ihe ndi di n'uburu nwata na-enyere ya aka isu asusu.

Osiisa ajuju nnwale onwe nke ato

1. Mgbe nwata a muru oheru ji ebido ikwu okwu bu n'agbata onwa iri na asato na onwa iri abuo na otu
2. Mgbe mmadu agbasoghi usoro imu asusu, onye ahụ agaghi amuta asusu ahụ nke oma. Onye ahụ nwekwara ike inwe mkporukwu n'uzo n'iji asusu ahụ ruo oru.

Osiisa ajuju nnwale onwe nke ano

1. O bu n'ih na o bu naani mmadu nwere oganokwu ma o bu ogugu isi imeputa uda ahaziri ahazi ma nwee nghota.
2. O bu naani uda ndaputa nke akwadoghi akwado ka umu anumanu ji oganokwu emeputa.

Yunit 4 Uru Asusu Bara

Ndina

- 4.1 Mkpelite
- 4.2 Mbunuche
- 4.3 Uru Asusu nye onye na-asu ya
 - 4.3.1 E ji asusu enwe mmekorita
 - 4.3.2 Asusu na-ejikọ ndi niile na-asu ya
 - 4.3.4 Ikwelite na ichekwa omenala na odibendi obodo di iche iche
 - 4.3.5 Mgbasa ozi
 - 4.3.6 Asusu na-akwalite onodu akunuba obodo
 - 4.3.7 E ji asusume ndorondorochichi n'ogo di iche iche
- 4.4 Uru Asusu nye ndi nwe ya
 - 4.4.1 E ji asusu eche echiche
 - 4.4.2 E ji asusu arọ nrọ
 - 4.4.3 Asusu na-agbanwe onodu akunuba mmadu
 - 4.4.4 E ji asusu amuta ma na-echekwa ihe amutara
 - 4.4.5 Asusu na-eme ka mmadu nwee mmetuta puru iche
 - 4.4.6 E ji asusu efe ofufe
- 4.5 Nchikota
- 4.6 Nrutuaka/Ngumi
- 4.7 Osisa ajuru nkwale onwe

4.1 Mkpelite

Asusu di nnukwu mkpa na ndu mmadu. E wezuga asusu, ndu mmadu agaghi na-atọ uto maka na uto ndu na-esitekarị n'ezi mmekorita mmadu na ibe ya. O bu asusu ka mmadu ji eme ihe niile a na-eme eme n'owa. Asusu bu isi sekpu nti n'ihe o bu la mmadu na ibe ya na-emekọ. Nke a mere na mgbe o bu la mmadu abuo anaghi aghota onwe ha, o na-ewete ogha aghara na esemokwu n'udi di iche iche. O bu n'ih nkea ka o jiri di mkpa ka eleba anya n'uru ufo du asusu bara. I ga-echeta na a muru maka ihe ndi e jiri mara asusu na nkeji nke di n'elu.

4.2 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- Ikwawa uru asusu nye obodo nwe ya
- Ikwawa uru asusu nye onye na-asu ya

4.3 Uru Asusu Bara

Asusu bara uru di iche iche nke ndiokammuta choputarala na ndi achoputabeghi. Asusu bu ihe di omimi nke bu na ka chi na-efo ka a nachoputa otutu ihe banyere ya. Ndiocha akala ndi isi ojii mara ihe gbasara asusu, nke a mere na ha na-etinye oge, ego nakwa mkpachapu anya n'ime asusu. O bukwu nke a mere na o nwere asusu ndi a na-elegara anya di ka asusu ka ibe ha n'ihu na uru asusu na-aba dabeere n'ihe ndi nwe asusu maara banyere asusu ha. Nke a putara na ihe mmadu nwere ike iji asusu mee dabeere na amamihe onye ahụ banyere adimike asusu. Ugochukwu (2018) kwara na asusu nwere adimike zoro ezo nke e kwesiri itinye n'oru iji rite uru di n'asusu. Ndiocha ufodu tumadi ndi chiru ala Igbo n'oge mbu maara nke a nke oma, o bu ya mere na ebe o buha ha batara na ha na-eme ka o buru iwu na ndi ahụ ga-amuta isu asusu Bekee. O bu uru di iche iche a na-esi n'asusu enweta mere ha ji agba mbu ihu na asusu ha na-aga n'ihu n'ihu.

4.3 Uru Asusu nye onye na-asu ya

4.3.1 E ji asusu enwe mmekorita

O bu asusu ka e ji enwe mmekorita n'obodo. O buru na e nwere ezi mmekorita n'obodo, o na-eweta udo na oganiru. N'aka nke ozu, o buru na asusu adighi, agaghi na-enwe ezi mmekorita, ogbaaghara na esemokwu ga na-adi n'etiti mmadu na ibe ya, nke a ga-eme ka aghara inwe udo na oganiru.

Omumaatu: N'akwukwo nsu- Genesis 11:6-8 n'ihu ezi mmekorita di n'etiti mmadu, ha malitere iruputa ihe a na-ahu anya. Mana mgbe Chukwu ghatokoro asusu ha, o nwekwaghi onye na-aghota ihe ibe ya na-ekwu nke mere ka oru mmepe ha na-aru kwusi. Nke a na-egosi na o bu asusu buodo ji mmekorita mmadu na ibe ya. O buru na asusu adighi, ezi mmekorita agaghi adi n'etiti mmadu na ibe ya. Asusu na-ewete ezi mmekorita n'etiti mmadu na ibe ya nakwa n'etiti obodo na obodo. O bu obodo na ibe ya nwere otu asusu ga na-enwe nghota n'etiti onwe ha. Ezi mmekorita a na-aputa ihe n'azumahia na udi mmekorita ndi ozu.

4.3.2 Asusu na-ejiko ndi niile na-asu ya

Asusu so n'otu ihe na-ejiko mmadu na ibe ya, obodo na obodo onu. Otu ihe e ji ama ndi si otu ebe bu asusu ha. E jikwa asusu amata obodo ndi bikoro onu. Nke a na-abakarị uru mgbe mmadu siri obodo ya gaa ihe di ka obodo tere aka ma o bumba ofesi. O na-enye nnukwu anuriihu onye gi na ya na-asu otu asusu. O nwere ike o buru na unu esighi n'otu umunna

ma ọ bụ ogbe pụta mana ọ bụrụ haa na unubu ndị Igbo na-asụ Igbo, asụsụnụ ga-ejikọnumee ka ununa-eme ka ezigbo nwanne.

4.3.3 E ji asụsụ eme agụmakwụkwọ

Ọ bụ asụsụ ka e ji akuzi ma na-amụta ihe a na-akuzi. Ọ bụrụ na asụsụ adighi, agaghị enwe ihe omumụ gbasara asụsụ, a gaghikwa enwe etu a ga-esi amụ ihe omumụ ndiọzọ niile ma e wezuga asụsụ. Agụmakwụkwọ na-aga n'ihu taa n'ihu na e nwere asụsụ e ji akuzi ihe nke ndị a na-akuziri na-aghota nke oma.

4.3.4 Ikwelite na ichekwa omenala na ọdibendị obodo dị iche iche

Ọ bụrụ na asụsụ adighi, o nweghietu a ga-esi na-ahafe omenala na ọdibendị site n'otu ogbo rue n'ogbozọ. Asụsụ na-enye aka ime ka ndị nne na nna na-akuziri umu ha ihe gbasara ejiri mara ha dị iche iche. Obodo ọ bụla anaghị ahafe ọdibendị ha n'aka ndị na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe na-adighi anya n'ihu na ọ bụrụ na ndị okenye obodo ahụ nwuchaa, ọdibendị na omenala ha ga-esi etu ahụ fue. Asụsụ dị oke mkpa maka ihafe omenala na ọdibendị n'aka ndị na-etolite etolite.

4.3.5 Mgbasa ozi

Ọ bụ asụsụ ka e ji agbasa ozi n'uzọ dị iche iche. E ji ya agbasa ozi n'akwụkwọ ederede, n'ikuku (n'igwe okwu na Onyoonyoo, ekwentị). E ji asụsụ agbasa ozi n'uzọ dị iche iche taa. Ọ bụrụ na asụsụ adighi, a gaghị enwe ozi a ga-agbasa ma ya fọdụzọ a ga-esi gbasa ya. N'ala Naijiria, a na-ejikarị asụsụ Bekee agbasa ozi n'udị dị iche iche dị ka udị a na-eji ekwe ntị eme. Nke a apụtaghị na ọ bụ naanị asụsụ Bekee ka e nwere ike iji gbasa ozi n'udịogbara ọhuru, kama ọ bụ n'ihu na ndị nwe asụsụ Bekee ewetala asụsụ ha n'ogoiba uru dị iche. Ndị Igbo kwesiri ike iji asụsụ ha gbasa ozi n'ogo dị iche iche n'igwe ogbara ọhuru, ka a mara na igwe mgbasa ozi enweghị asụsụ na-asọ.

4.3.6 Asụsụ na-akwalite ọnọdụ akunuba obodo

Otu uru asụsụ bara nke otutu mba Afrika na-achoputabeghị bụ na asụsụ bụ onyinye pụrụ iche Chineke nyere mmadu nke e nwere iji kwalite ọnọdụ akunuba mba ọ bụla. Ufodu mba mepere emepe achoputala nke a kemgbe, ya mere na mba ndị a na-agbasi mbọ ike ihu na asụsụ ha na-abawanye n'uzọ dị iche iche. Mba ndị a dị ka Britain, China, France, Germany na-echekwa ma na-enyeju asụsụ ha afọ. Asụsụ ndị a esila n'obodo ndị nwe ha banye n'obodo ndiọzọ ebe a na-amụ ma na-asukwa ha dị ka asụsụ nke abuo. Ufodu obodo ndị a ewuola ebe a na-amụ asụsụ ha n'ulo akwụkwọ dị iche iche n'obodo dị iche iche. A na-akuzi kwa asụsụ ndị a n'ogo mmuata dị iche iche. Ọ bụrụ na o nweghị ezigbo uru dị

n'asusu, obodo ndi a agaghị eburu asusu ha na-aga obodo ndiọzo. Mgbe ndi na-asu otu asusu na-abawanye, onodu asusu ahụ na-agbanwe. Mgbe onuogu ndi na-amu otu asusu na-abawanye, onodu akụ na uba ndi nwe asusu ahụ na-agbanwekwa n'ihi na ndi na-amu asusu na-ego akwukwondi eji asusu ahụ biputa n'udidi iche iche. Iji maa atụ, ndi na-amu asusu Chinese na French na-akwugwo iji sonye na ndi a ga na-akuziri asusu ahụ, ha na-egokwa akwukwo e jiri asusu ndi a deputa. O buru na e buru asusu Igbo buga mba ofesi di iche iche tumadi obodo ndi a na-amu asusu ha n'ulo akwukwo di n'ala Igbo, o ga-eme ka ugu asusu Igbo ria elu, o ga-emekwa ka akunauba ala Igbo na-ebilite.

4.3.7 E ji asusu eme ndorondoro ochichi n'ogo di iche iche

Ihe gbasara ndorondoro ochichi di nnukwu mkpa n'ochichi onye kwue uche ya. O bu site n'asusu ka ndi na-azo okwa ochichi n'udi di iche iche si akowaputara oha mmadu ebumnobi ha ma o bu ihe ha ga-eme ma o buru na ahoputa ha inochite anya ndiozo n'udi o bula. Ndi maara asusu ha nke oma nwere ike iji asusu gbanwee ma o bu rite obi ndi mmadu n'uru. E ji asusu eme ka ndi mmadu ghotawanye atumatu mmadu. Iji me ka ndi ime ime obodo sonye n'ochichi ma o bu tonyere otu otu ma o bu nke ozo, o di mkpa na a ga-eji asusu a na-asu n'ime ime obodo ahụ kowaara ha ihe niile a chorọ ka ha ghota. O buru na akowaghi ihe gbasara ochichi nke oma site n'asusu, o ga-esi ike ime ka o haneze sonye maobu kwado atumatu ndi na-achọ inwete nkwo o haneze.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Kowaa uru asusu di ka ihe na-eweta ezi mmekorita
2. Kedu oru asusu di ka ihe e ji echekwa omenala na nchekwa obodo
3. Olee uru asusu na-abara ndi ndorondoro ochichi?

4.4 Uru Asusu nye ndi nwe ya

E lebaala anya n'uru di iche iche asusu na-abara obodo nwe ya bu asusu. N'ebe a, a ga-achoputa uru ndi ozo asusu na-abara onye ma asu ya nke oma. A gaghị ekwunwo uru ufodu ndi e metugoro aka n'elu nke asusu nwere ike ibara ma obodo ma onye na-asu asusu.

4.4.1 E ji asusu eche echiche

Hornby (2010) kowara echiche di ka mkparitauka di n'etiti mmadu na onwe ya (uche ya). Mmadu na uche ya nwere ike ikparita uka ma obu tugharia uche etu mmadu na ibe ya nwere ike isi tugharia uche maobu kparita uka. O bu asusu mmadu maara nke oma ka o nwere ike iji tugharia uche n'ime onwe ya. O bu ezi okwu na a naghị ahụ uche mmadu anya mana o doro anya na ihe mmadu jiri di iche n'ebe anumanu ndiozo di bu

na mmadu nwere uche, nwekwaa ike inaatughari uche. Ihe na-enyere mmadu aka itughari uche bu asusu mmadu maara nke oma.

4.4.2 E ji asusu arọ nrọ

E nwere uwa abuo na ndu mmadu. Uwa putara ihe na uwa nrọ. Di ka Chi si kee mmadu, mmadu nwere ike inwe mmekorita n' uwa mputa nakwa n' uwa nrọ. O bu asusu ka e ji enwe mmekorita maobu akparita uka n' uwa nrọ. E wepu asusu, o ga-esi ike mmadu ighota ihe na-eme na nrọ maobu ichete ihe mere na nrọ ya. O bu eziokwu na nrọ bu ihe na-eme mgbe mmadu na-arahuura n' uwa mputa mana ihe o bu na-eme mgbe mmadu na-arahu ura bu asusu ka e ji eziputa ya ma o bu aghota ya. O buru na asusu adighio ga-esi ike mmadu ighota maobu kowaputa ihe na-eme na nrọ.

4.4.3 Asusu na-agbanwe onodu akunuba mmadu

Di ka e siri kowa na 3.1.6 na asusu na-ebulionodu akunuba obodo nwe ya bu asusu. N'otu aka ahukwa, asusu nwere ike ibuli onodu akunuba onye na-asu ya. Onye maara asusu ya nke oma nwere ike isite na ya na-eriju afo. Imaatu: ndi odee na-eji asusu edeputa udi akwukwo di iche iche nke ha si na ya na-akpata ego. E jikwa asusu akpa ndi mmadu obi oma. O nwere ndi aka oru ha nwere taa buina akpa ndi mmadu obi oma n'ogbakọ di iche iche. Otutu ndi esila n'uzo diotu a buru ogaranya. Ka o si dzi taa, o nweghi ebe a na-eme ihe maobu ebe ndi mmadu gbakoro ka a ghara inwe onye ma o bu ndioru ha bu ime ka ohaneze gbakoro na-enwe mkpalite mmuo. E wepu asusu, a gaghị enwe aka oru di otu a. Ozọ bu na ndi guru maka asusu n'ogo mmuta di elu ji nkuzi asusu mere aka oru sitezie na ya na-enweta ego ha ji elete ndu anya. Ndi guru asusu Igbo n'ogo di elu ka a na-ewe n'orukuzi asusu Igbo di ka aka oru. E nwekwara ndi ji asusu agbasa ozi n'ikuku ma sitezie n'uzo di otu a na-enwete nri ubochi.

4.4.4 E ji asusu amuta ma na-echekwa ihe amutara

A kowara na 3.1.3 na o bu asusu ka e ji eme agumakwukwo. Nke a putara na o bu asusu ka e ji akuzi ihe di iche iche n'ulokwukwo. E wepu ikuzi ihe n'ulo akwukwo nke ndiocha wetara n'ala di iche iche, tupu agum akwukwo amalite n'udi nke a na-eme n'ulo akwukwo di iche iche, ndi Igbo nwere uzọ ha si akuziriomu ha ihe di iche iche n'omenala Igbo tupu ndiocha abia. Udi nkuzi niile ndi Igbo ji azulite umu ha n'omenala Igbo bu asusu ka e ji eme ya. Ndi a na-akuzikwara bu asusu ka ha ji aghota ihe a na-akuziri ha. O buru na mmadu aghotaghi ihe a na-akuziri ya, o gaghị enwe ike ichekwaba ihe o mutara. Nchoputa gosiri na o buru na e were asusu mbu (asusu nne) kuziere mmadu ihe na onye ahụ na-aka eme nke oma karja onye e ji asusu nke abuo kuziri.

4.4.5 Asusu na-eme ka mmadu nwee mmetuta puru iche

O nwere ihe di n'ime asusu nke mere na mgbe a na-asu yan'udi kwesiri ekwesiri na o na-akpalite mmuo mmadu. Asusu, tumadu asusu nne na-ewulite mmuo mmadu tumadu mgbe otu onye na ibe ya nwere otu asusu na-asu asusu ha. Asusu na-ejiko onye na-asu asusu na mmuo na-achi obodo nwe asusu ahụ. Ima atụ:isụ asusu nne na-eme onye ahụ o di ka o n'ala nna ya. Nke a na-aputakarị ihè mgbe mmadu puruuzo ije noootutu afọ. O buru na onye dietu a zute onye si obodo ya, mkparita uka n'asusu nne ha ga-eme ka ha na-echeta ala nna ha.

4.4.6 E ji asusu efe ofufe

Ndi Igbo kwenyere na e nwere Chi kere ihe niile di n'awa nke na-etinye anya na ndu mmadu. Ndi Igbo na-akwanyere Chi ha ugwu site n'ofufe nru nke a na-emeputa ufodu oge site n'asusu. O bu eziokwu na e nwere uzọ ndi ozọ mmadu si efe ofufe di ka ichu aja mana o bu asusu ka e ji efekari Chi site n'itu aha, inye ekele, ikwe ukwe (igu egwu), ikpe ekpere (mkpoku) maoburio aririo. E wezuga asusu, ihe ndi a na-eme n'ofufe nru agaghi adi ire.

Ajuju nnwale onwe nke abuo

1. Kowaa asusu di ka ihe na-enye aka maka ife ofufe.
2. Olee etu e si eji asusu echekwa ihe a mutara

4.5 Nchikota

Asusu bu ihe di omimi dikwa ike n'udi na ka chi na-efo ka a na-achoputawanye uru o bara. E kewara uru asusuuzo abuo: uru asusu nye obodo ma o bu agburu na-asuya nakwa uru asusunye onye na-asu asusu nke oma. A kowara na obodo ndi choputarala adimike asusu si uzọ di iche iche na-akwadosi asusu ha tinyere ime ka asusu ha na-agbasa n'obodo ndiozo. E mere ka a ghota na di ka ndi na-asu otu asusu na-abawanye ka onodu akunuba obodo nwe asusu ahụ na-abawanyekwa.

2.6 Nruṭuaka/Ngumi

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria Publishers

Hornby, A.S. (2010). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 8th ed. New York: Oxford University Press.

Ugochukwu, C. N. (2018). "Iji Adimike Asusu Igbo Rupuṭa Oru" in Abonyi, D.N. (Ed.) *Achara: Jonalu Nkwalite Asusu Igbo* (Nchikota nke mbu).

Ume, I.A.O, Ugoji, J.U., Dike, G.A. (2015) *Umi Nkowa Utoasusu Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

4.7 Osiisa ajuju nnwale onwe

Osiisa ajuju nnwale onwe nke mbu

1. O buru na asusu adighi, agaghi na-enwe ezi mmekorita, ogbaaghara na esemokwu ga na-adị n'etiti mmadu na ibe ya, nke a ga-eme ka aghara inwe udo na oganiru. Asusu bu udo ji mmekorita mmadu na ibe ya. O buru na asusu adighi, ezi mmekorita agaghi adi n'etiti mmadu na ibe ya. Asusu na-ewete ezi mmekorita n'etiti mmadu na ibe ya nakwa n'etiti obodo na obodo. O bu obodo na ibe ya nwere otu asusu ga na-enwe nghota n'etiti onwe ha. Ezi mmekorita a na-aputa ihe n'azumahia na udi mmekorita ndi ozo.
2. O bu asusu ka e ji ahafe omenala na odibendi site n'otu ogbo rue n'ogbo ozo. Asusu na-enye aka ime ka ndi nne na nna na-akuziri umu ha ihe gbasara ejiri mara ha di iche iche. Obodo o bu la anaghi ahafe odibendi ha n'aka ndi na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe na-adighi anya n'ihia na o buru na ndi okenye obodo ahụ nwuchaa, odibendi na omenala ha ga-esi etu ahụ fue. Asusu di oke mkpa maka ihafe omenala na odibendi n'aka ndi na-etolite etolite.
3. O bu site n'asusu ka ndi ndorondoro ochichi n'udi di iche iche si akowaputara oha mmadu ebumnobi ha ma o bu ihe ha ga-eme ma o buru na ahoputa ha inochite anya ndiozo n'udi o bu la. Ndi maara asusu ha nke oma nwere ike iji asusu gbanwee ma o bu rite obi ndi mmadu n'uru.

Osiisa ajuju nnwale onwe nke abuo

- 1 Ndi Igbo bu ndi nwere nkwenye na Chi ha. Ndi Igbo na-akwanyere Chi ha ugwu site n'ofufe nru nke a na-emeputa ufodu oge site n'asusu. O bu eziokwu na e nwere uzọ ndi ozo mmadu si efe ofufe di ka ichu aja mana o bu asusu ka e ji efekari Chi site n'itu aha, inye ekele, ikwe ukwe (igu egwu), ikpe ekpere (mkpoku) maoburio aririo. E wezuga asusu, ihe ndi a na-eme n'ofufe nru agaghi adi ire.

Yunit 5 Asusu nne na Asusu nke Abuo

Ndina

- 5.1 Mkpolite
- 5.2 Mbunuche
- 5.3 Asusu Nne na Asusu nke Abuo
 - 5.3.1 Gini bu Asusu Nne?
 - 5.3.2. Gini bu Asusu nke abuo?
 - 5.3.3 Gini bu Asusu Izugbe?
- 5.4 Nchikota
- 5.5 Nruuaka/Ngumi
- 5.6 Osiisa ajuju nke onwe

5.1 Mkpolite

Na yunit nke anọ, a mụrụ maka uru asusu na-abara onye na-asu ya na ndi new ya, mana ebe a, a ga-amu maka asusu nne na asusu nke abuo. Mmadu o bua a muputara n' uwa nwere asusu a muniere ya n' ime ya. Nwa oheru o bua nwere asusu a na-asu na gburugburu ya. O bu asusu a muniere mmadu na ya bu asusu ya burukwa nke o ga-ebu uzọ malite isu.

5.2 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, ebu n'obi na i ga-enwe ike:

- Ikwa ihe bu asusu nne(asusu mbu)
- Ikwa kwa ihe bu asusu nke abuo.

5.3 Gini bu Asusu Nne (Asusu mbu)?

Asusu nne bu asusu mbu mmadu na-enweta. O bu asusu amuniere mmadu na ya, nke ndi muru ya na-asu. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) kporo asusu nne asusu epum. Ha hutara ya di ka asusu izizi nwata na-enweta nke na-emetuta ihe niile gbasara ndu mmadu. Asusu nne di nnukwu mkpa n' ihi na o bu otu n' ime omenala nke otu agburu. O bu site n' asusu nne ka nne na nna si ahafe omenala ha n' aka umu ha. O ga-esi ike iji asusu ozo wee kuziri umuaka ihe gbasara omenala ha maka na asusu bu otu n' ime omenala ndi. O bu site n' isuru umuaka asusu nne ha ka asusu si eto eto. Asusuo bua anaghi ahafe n' aka umu na-etolite etolite ga-enwe nsogbu mgbe adighi anya n' ihi na mgbe ndi okenye

na-asu ya lachara mmuo, a gawkaghi enwe ndi na-asu ya n'ih na ndi nwe ya ejighi ya azulite umu ha.

Agburu di iche iche na Naijiria nwechara asusu nne n'otu n'otu. Asusu nne agburu Igbo bu Igbo. O bu asusu Igbo ka e kwesiri iji zulate nwa o bu la onye Igbo muru iji hu na asusu Igbo na-eto eto ma na-agbawanye mgborogwu. Nnukwu ajuju buzi ma ndi Igbo a ka na-eji asusu nne ha azulite umu ha ka o di taa? A ga-eleba nke a anya tupu achikota ihe omumu a.

Ajuju nnwale onwe nke mbu

1. Nye nke nke nkowa ihe asusu nne putara
2. Kedu uru asusu nne bara.

5.3.1 Gini bu Asusu nke Abu?

Di ka ekwurula na mbu na agburu o bu la nwere asusu nne ha nke nwata o bu la a mnyere n'agburu ahụ ga-ebu uzọ mta isu. E wepu asusu nne, asusu ozo onye obula mtara ka o mtachara asusu nne bu asusu nke abuo. A turu anya na tupu mmadu amuta asusu nke abuo na o ga-ebugodu uzọ mta asusu nne ya. N'ala Igbo, asusu Igbo bu asusu nne ndi Igbo ebe asusu nke abuo nwere ike ibu asusu Bekee ma o bu asusuozo bu la.

5.3.2. Gini bu Asusu Izugbe?

Asusu o bu la bu asusu mmadu na-asu n'awa nwere udi ya abuo. E nwere udi a na-asu na mpaghara di iche iche nke agburu ahụ niile nke na-aditu iche, nwezie nke ndi niile bu ndi agburu ahụ nwekoru onu. Udi otu asusu nke a na-asu na mpaghara obodo di iche iche mejuputara otu agburu ka a na-akpo olundi ma o bu oluasusu, ebe udi asusu ahụ nke ndi niile bu ndi agburu ahụ na-asuma na-aghotakwa ka a na-akpo asusu Izugbe. Di ka o si metuta asusu Igbo, e nwere olu di iche iche e ji asu Igbo n'akuku ala Igbo di iche iche. E nwekwara olu asusu Igbo nke zuru ndi niile na-asu Igbo onu nke a na-akpo Igbo Izugbe. Asusu Izugbe bu asusu na-ejikota ndi niile na-asu otu nnukwu asusuonu. O bu asusu nke ndi niile bu ndi agburu nke asusu ahụ ji enwe mmekorita. Asusu bu la di n'awa nwere nke izugbe ya ma nwekwaa olu asusu ya di iche iche nke ufodu ndiokaasusu na-akpoaha ndi a: olundi/olumba/oluasusu.

Ajuju onwe nke abuo

1. Gini bu asusu nke abuo?
2. Kowaa ihe i ghotara bu olundi ma o bu oluasusu
3. Olee ihe bu asusu izugbe?

5.4 Nchikọta

Na nkeji a, a kọwara ihe bụ asụsụ nne na asụsụ nke abụọ. E mere ka a ghọta na asụsụ nne dị ezigbo mkpa n'ihi na ọ bụuzọ e si ahafe omenala n'aka ụmụ na-etolite etolite. E mekwara ka a ghọta na asụsụ nke abụọ bụ nke a na-amụta mgbe e nwetachara asụsụ nne. A kuzikwara na asụsụọ bụla nwere olundị ma nwezie nke izugbe ya. Ọ bụ asụsụizugbe ka ndị niile na-asụ otu nnukwu asụsụ na-eji enwe mmekọrịta.

5.5 Nrụtaaka/Ngụmi

Anozie, A.C. (1999). *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Enugu: Fulladu Publishers.

Ezikeojiakụ, P.A. (1989). *Fonoloji na Ụtọasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria Publishers.

O'Grady, W., Archibald, J., Katamba, F. (2011). *Contemporary Linguistics: An Introduction* (2nd ed). Harlow: Pearson Education.

Umeodinka, A.U., Ugochukwu, C.N., Ogwudile, C.E.C., na Ilechukwu, D.I. (2019) *Kpọkọpị Ụtọasusu Igbo na Ntughari*. Awka: Divine Printing & Publishing.

Yusuf, O. (ed.) (2007). *Basic Linguistics for Nigerian Language Teachers*. Port Harcourt: M & J

Grand Orbit Communication & Emhai Press.

5.6 Ọsịsa ajuju nnwale onwe

Ọsịsa ajuju nnwale onwe nke mbu

1. Asusu nne bu asusu mbu mmadu na-enweta. O bu asusu amunyere mmadu na ya, nke ndi muru ya na-asu. Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) kporo asusu nne asusu epum. Ha hutara ya di ka asusu izizi nwata na-enweta nke na-emetuta ihe niile gbasara ndu mmadu.
2. Asusu nne di nnukwu mkpa n'ihi na o bu otu n'ime omenala nke otu agburu. O bu site n'asusu nne ka nne na nna si ahafe omenala ha n'aka umu ha. O ga-esi ike iji asusu ozo wee kuziri umuaka ihe gbasara omenala ha maka na asusu bu otu n'ime omenala ndi. O bu site n'isuru umuaka asusu nne ha ka asusu si eto eto.

Ọsịsa ajuju nnwale onwe nke abuo

1. Asusu ozo onye obula mutara ka o mutachara asusu nne bu asusu nke abuo. A turu anya na tupu mmadu amuta asusu nke abuo na o ga-ebugodu uzọ muta asusu nne ya
2. Olu asusu ma o bu oluasusu bu udi otu asusu nke a na-asu na mpaghara obodo di iche iche mejuputara otu agburu
3. Asusu Izugbe bu asusu na-ejikota ndi niile na-asu otu nnukwu asusonu. O bu asusu nke ndi niile bu ndi agburu nke asusu ahụ ji enwe mmekorita.

MODUL 2 ASUSU IGBO NA NJIRIMARA YA

Yunit 1	Mmalite Odide Asusu Igbo
Yunit 2	Asusu Igbo na Ndi na-asu Ya
Yunit 3	Njem Asusu Igbo Site n'Olundi rue n'Igbo Izugbe
Yunit 4	Njirimara Asusu Igbo
Yunit 5	Olundi nke Asusu Igbo

Yunit 1 Mmalite Odide Asusu Igbo

Ndina

- 1.1 Mkpolite
- 1.2 Mbunuche
- 1.3 Mmalite Odide Asusu Igbo
- 1.4 Nchikota
- 1.5 Nrutuaka/Ngumi
- 1.6 Qsisa Ajuju nke onwe

1.1 . Mkpolite

Asusu agburu o bua nwere mgbe o malitere maka na o nweghi asusu si n'elu daa. Ufodu ndiokaasusu na-ekwu na asusu malitere mgbe mkpa mmekorita daputara n'etiti mmadu na ibe ya. Mgbe asusu o bua malitere anaghi abu mgbe a na-edetu ya n'akwukwo. Asusu niile na-amalite n'isu ya n'onu. Otutu asusu malitere otutu oge tupu e detuo ya n'akwukwo. O bu mmepe na agamnihu na-eme ka a malite idetu asusu n'udi di iche iche. Ufodu asusu ka a maara mgbe e bidoro detube ha, ebe ufodu ka amachaghi oge ndetu ha. N'ebe a, a ga-enye naani nkenke nkowa banyere mmalite ndetu asusu Igbo.

1.2 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-amata:

- ka e siri malite na mgbe a malitere idetu asusu Igbo
- ndi mbu gbara mbu idetu asusu Igbo n'akwukwo

1.3 Mmalite Odide Asusu Igbo

O nweghi onye maara kpomkwem mgbe asusu Igbo malitere mana e kwenyere na asusu Igbo malitere mgbe ndi Igbo malitere. Asusu Igbo amalitela kemgbe otutu afọ tupu e wee malite idetu ya edetu. Ufodu ndi na-eche na o bu mgbe ndi mbjarachiwa bjara ala Igbo ka a malitere ide asusu Igbo ede. Nke a abuchaghi eziokwu n'ihina ndi Igbo n'onwe ha amalitela idetu asusuha tupu ndi ocha abia (Ezeomeke (1999)). Tupu ndiocha abia n'ala Igbo, ndi Igbo nwere uzọ abuo ha si edetu asusu ha: Nke mbu bu site n'ika ihe n'aja. Nke abuo bu site na Nsibidi (ise ihe n'aja) Ha na-esite na uzọ ndi a na-eziputa echiche ha. Ewezuga uzọ abuo ndi a, ndi Igbo na-esite n'agumagu odinala ha akuziri umu ha ihe di iche iche di ka ikpa ezi agwa, ikwu eziokwu, idi uchu w.d.g. Ebe mbu a malitere imu asusu Igbo bu n'ala Bekee site n'aka otu onye Ukochukwu Giaic Oldendorp. O bu ya bu onye mbu kowara na ndi Igbo si n'agburu ndi Juu puta. O kwuru nke a n'ihina e nwere omenala di iche iche e ji mara ndi Juu nke ndi Igbo na-emekwa. Ebe ozọ a no muo asusu Igbo bu na mba Sierre Leon ebe ebugara ndi ohu mgbe a kwusichara igba ohu. Asusu mbu ndi ohu a suru bu Isuama Igbo nke Rev. Schon nyere aka detuo n'akwukwo. Mgbe ndiocha biachara ala Igbo, ha choputara na uzọ kacha mma iji kuziri ndi Igbo maka ozioma bu site n'asusu ha. Nke a mere ka Rev. Schon malite imu asusu Igbo nke a na-asu na mpaghara ebe o na-eje ozi. Mgbe otachara nnukwu ahuhu imu asusuhu biazie ka o were ya kuzibe ihe ka o choputara na o bughu asusu Igbo nke onye o bu na-naghota ka o bu kama o buolundi nke otu mpaghara ala Igbo ka o muru chee na o bu asusu ndi Igbo niile.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Olee mgbe a malitere suwa asusu Igbo
2. Deputa uzọ abuo ndi Igbo si edeputa asusu ha tupu ndi ocha abia
3. Olee ebe abuo ebu uzọ muo asusu Igbo?

1.4 Nchikota

Na yunit a, e lebara anya n'ihe gbasara otu asusu Igbo si malite. Tupu ndiocha abia n'ala Igbo, ndi Igbo amalitela ika asusu ha n'ahu aja nakwa iji usoro edide 'Nsibidi' na-edetu asusu ha. A kowara na o bundiocha abuo malitekwaro idetu asusu Igbo site n'enyemaka ndiohu ndi ha choputara na mba ofesi. Igbo ndiocha a malitere idetu bu olundifodu nke ufodu ndi ohu ha si n'aka ha malite ileba anya n'asusu Igbo na-asu.

1.5 Nruṭuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ezeomeke, S.O. (1999). *Igodo Nghota Uṭoasusu Igbo*. Enugu: Easy Quality Press.

Afigbo, A.E. (1981). *Ropes in the Sand: Studies in Igbo History and culture*. Nsukka: University Press.

1.6 Osiisa Ajuju nnwale onwe

- 1 Asusu Igbo malitere mgbe ndi Igbo malitere. Asusu Igbo amalitela kemgbe otutu afu tupu e wee malite idetu ya edetu.
- 2 Uzọ abuo ndi Igbo si edetu asusu ha bu ndi a:
 - a Site n'ika ihe n'aja.
 - b Site na Nsibidi (ise ihe n'aja). Ha na-esite na uzọ ndi a na-eziputa echiche ha.

Yunit 2 Asusu Igbo na Ndi na-asu Ya

Ndina

- 2.1 Mkpolite
- 2.2 Mbunuche
- 2.3 Ndi na-asu Asusu Igbo
- 2.4 Nchikota
- 2.5 Nrutuaka/Ngumi
- 2.6 Osisu Ajuju nke onwe

2.1 Mkpolite

Asusu niile di n'owa nwere otu asusu ha dabara na ya di ka ndiokaasusu si kewasija asusu mba owa. O bu ezie na e nwebeghi nkwekorita banyere otu ma o bu ezinulo asusu ole e nwere n'owa, mana otutu n'ime asusu mba owa ka amatarala ebe ha si pulite ma o buotu asusu ha so na ya.

2.2 Mbunuche

Na ngwucha ihe omumu a, i ga-enwe ike:

- Imata otu asusu mba owa ufodu na kw otu asusu Igbo so na ya.
- Inye nkowa gbasara ndi e ji asusu Igbo mara.

2.3 Ndi na-asu Asusu Igbo

Asusu Igbo so n'otu asusu Niger-Congo nke ndiokaasusu na-akpokwa asusu 'Kwa'. O bu asusu a na-asu na mpaghara odida anyanwu mba Afrika. O bu asusu agburu isi ojii bu Igbo. Ndi Igbo bu otu n'ime agburu n'ime agburu ato kacha puta ihe na Naijiria. Ndi a na-akpo ndi Igbo di ka Ngoesi (2000:2) si kowaa bu ndi bigasi na steeti Anambara, Enugwu, Imo, Abia, Ebonyi na n'ala ufodu na steeti Delta na Rivers ndi asusu ala nna ha bu Igbo. Ekwealor (2013) si na ndi Igbo bu ndi ahụ bi n'ala a maara di ka ala Igbo, ma nwekwaa asusu Igbo di ka asusu nne. Onwuejeogwu (1981) kowara na Ala Igbo sitere n'Agbo na Kwale nke steeti Delta wee gbadaa Ahoda, Diobu na Umabayi di na mpaghara Port Harcourt. O gafekwara Arọchukwu nke di na steeti Abia ruo Afikpo na Isiagu nke mpaghara Abakaliki. Ebe ahụ ka o si gbagoo Enugwu-Ezike nke mpaghara Nsuka, ma gafekwa Ebu nke Ala Igbo Ofesi Naija. Nkwa a gosiri na o bu ndi Igbo mejuputara steeti Anambara, Enugwu, Ebonyi, Imo, Abia na mpaghara ufodu na steeti Delta, Akwa Ibom na Rivers.

Otutu ihe jikotara ndi a na-akpo ndi Igbo onu bu: asusu, omenala, udiikpa agwa, udi nkwenye ha nwere n'ebe ndu di (oriri na onunu, ihe mgbu na iru uju) okpukpe na nkwenye n'ebe mmoo di (Chukwu, agbara/arusi na chidi iche iche). Obodo di iche iche n'ala Igbo ji olu nke ha asu Igbo. Ya mere na asusu Igbo nwere olu Onicha, Owere, Ika, Aniocha, Ukwuanj, Nsuka, Waawa, Abakeleke, Oka, Ibeku, Ngwa wdg. Di ka Ngoesi si kowa, olumba ndi a di iche iche mere ka o na-esiri ndi si otu mpaghara ala Igbo ike ighotacha ihe ndi si mpaghara ala Igbo ozo na-asu. Olumba ndi a mekwara ka asusu Igbo na-agbagwoju anya na-ahiakwara onye na-abughi onye Igbo ahụ n'ighota na isu ya. Ma taa, e sila n'olumba di iche iche weputa olu jikotara Igbo dum onu nke a na-akpo Igbo Izugbe. O bu Igbo Izugbe ka e ji ede akwukwo Igbo di iche iche; e ji ya eme ihe niile banyere nkuzi na agumakwukwo asusu Igbo. O bu ya bu asusu mgbasa ozi n'ala Igbo gbaa gburugburu.

Ajuju nwale onwe

1. Olee ndi bu ndi Igbo?
2. Kedu ihe e ji Igbo izugbe eme?
3. Deputa olu ufoodu e nwere n'asusu Igbo.

2.4 Nchikota

E ji asusu Igbo mara ndi isi ojii bi na mpagharaodi anyanwu mba Afrika bu Igbo. O so n'otu asusu a kporo 'Kwa'. Steeti e ji asusu Igbo mara gunyere: Abia, Anambara, Enugu, Imo, Ebonyi, akuku ufoodu na Delta na Rivers. Asusu Igbo bu otu n'ime asusu ato putakarichara ihe na Najjiria. Ufoodu ihe jikotara ndi niile ana-akpo ndi Igbo gunyere: asusu, omenala, akparamagwa, nkwenye di iche iche gbasara onwu na ndu dg. E sitela n'olundi di iche iche chikoba Igbo Izugbe nke ndi niile na-asu Igbo ji enwe mmekorita n'udi di iche iche.

2.5 Nrutaaka/Ngumi

Ekwealor, C.C. (2013). *Omenala na Ewumewu Igbo*. Onitsha: Africana First Publishers.

Ngoesi, M.C. (2000) *Nchikota Ihe Omumu nke Asusu Igbo*. Nkpor: Optimal press.

Ogbalu, F.C. (1981). *Ndu Ndi Igbo*. Onitsha: University Publishing Company.

2.6 Ọsịsa Ajuju nke onwe

1. Ndi Igbo bu otu n'ime agburu n'ime agburu ato kacha puta ihe na Najirija. Ndi a na-akpo ndi Igbo di ka Ngoesi (2000:2) si kowaa bu ndi bigasi na steeti Anambara, Enugwu, Imo, Abia, Ebonyi na n'ala ufodu na steeti Delta na Rivers ndi asusu ala nna ha bu Igbo. Ekwealor (2013) si na ndi Igbo bu ndi ahụ bi n'ala a maara di ka ala Igbo, ma nwekwaa asusu Igbo di ka asusu nne.
2. O bu Igbo Izugbe ka e ji ede akwukwo Igbo di iche iche; e ji ya eme ihe niile banyere nkuzi na agumakwukwo asusu Igbo. O bu ya bu asusu mgbasa ozi n'ala Igbo gbaa gburugburu.
3. Asusu Igbo nwere olu Onicha, Owere, Ika, Aniocha, Ukwuanj, Nsuka, Waawa, Abakeleke, Oka, Ibeku, Ngwa wdg.

Yunit 3 Njem Asusu Igbo Site n'Olundi rue n'Igbo Izugbe

Ndina

- 3.1. Mkpelite
- 3.2. Mbunuche
- 3.3. Njem Asusu Igbo Site n'Olundi Rue n'Igbo Izugbe
- 3.4. Nchikota
- 3.5. Nrutuaka/Ngumi
- 3.6. Nrutuaka/Ngumi
- 3.7. Qsisa Ajuju nkwale nke onwe

3.1 Mkpelite

Asusu bu ejighi ebule ma si eline dike na ndu mmadu. Na mmadu na ibe ya na-emekọ bu site n'asusu. O buru na ezi mmekọrịta adighi n'etiti mmadu, a gaghị enwe ezi oganiihu n'obodo. Ihe na-ewete oganiihu bu mgbe ndi na-aghota onwe ha site n'otu asusu jikoro aka onuji meputa ihe a huru anya. N'ihu olundi di iche iche nke otu asusu nwere, o na-esi ike inwe ezi mmekọrịta n'etiti ndi niile na-asu otu nnukwu asusu. Nke a mere na asusu bu na-akaba ahụ iweputa asusu izugbe ha nke ana-esite n'olundi di iche iche achikoba.

3.2 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, I ga-amuta maka:

- Nsogbu ufodu e nwere tupu atuputa atumatu maka ichikoba Igbo izugbe
- Etu asusu Igbo si malite n'olundi wee rute n'Igbo izugbe

3.3 Njem Asusu Igbo Site n'Olundi Rue n'Igbo Izugbe

Asusu malitere site na mkpa mmekọrịta daputara n'etiti mmadu na ibe ya. O bu eziokwu na otutu ndioka asusu na-agba mbo ikowa otu asusu siri malite mana e nwebeghi etu e si kwekorita kpomkwem banyere ka asusu siri malite. Ihe doro anya banyere asusu bu na dike mmadu na-abawanye n'ua ka asusu sikwa na-abawanye. Di ka e meturu aka n'elu, asusu Igbo bu nke olumba/olundi di iche iche mejuputara. Mpaghara ala Igbo di iche iche nwere oluasusu Igbo nke ha di ka a kwara n'elu. Di ka mmadu na-abawanye, mmekọrịta na-abawanyekwa, ndi Igbo si otu akuku ala Igbo

na-aga akukụ ala Igbo ọzọ maka azumahia, alumalu nakwa ihe ndi ọzọ. A chọputara na a na-enwe nhiaahu n'ihe gbasara nghota mgbe o bula ndi Igbo esighi otu mpaghara biakotara onu. A chọputara na o bu eziokwu na o bu asusu Igbo ka ha na-asu mana e nwere ndiche na-eme na ha anaghi aghotacha onwe ha ofuma.

Nsogbu a doziri anya nke oma mgbe ndiocha butere uka ha na agumakwukwo n'ala Igbo. Ndi ocha hutara na o ka mma iji asusu nne mmadu kuziri ya ihe, nke a mere ka ha malite imu asusu ndi ha na-akuziri ihe gbasara uka. Ka ha muchara asusu ahụ otu ha ga-esi nwee ike iji ya na-akuzi nkwenye ndi uka; ha malitere iji ya na akuziri ndi obodo ihe site n'otu obodo gaa n'obodo ọzọ. Ka ha na-eme nke a ka ha chọputara na o bughị obodo niile na-aghota asusu Igbo ha na-asu nke oma. O bu nke a mere ka ha leruo anya n'asusu ndi ha na-anu n'akukụ Igbo ufodu wee chọputa na e nwere ndiche n'etiti olu asusu nke ha muru na nke mpaghara Igbo ndio zo. O bu mgbe ahụ ka ha jiri ghotu na asusu Igbo nwere oluasusu ya di iche iche. Nke a butere nsogbu n'ihina ka agumakwukwo malitere, e bidoro ideputa Igbo n'akwukwo. Nsogbu buruzie oluasusu Igbo nke a ga na-eji ede Igbo n'ihina mpaghara ala Igbo o bula chorọ ka o buru oluasusu nke ha ka a ga-eji na-edede Igbo. O buzi nke a mere na ndio kammuta di iche iche malitere inwe ogbako gbasara ihe a ga-eme iji gbochie nsogbu oluasusu a ga-eji na-edeputa asusu Igbo. O bu site n'ogbakọ di etu a ka e siri cheputa ihibe Igbo Izugbe nke esiri n'olundi di iche iche meputa iji wee gbochie nsogbu na ndorondoro olundi di iche iche iche. Ndi hibere Igbo Izugbe bu otu na-ahụ maka Iwelite Asusu na Omenala Igbo (SPILC). Igbo Izugbe bu ngwakorita oluasusu Igbo di iche iche. E mere ya n'udi na o nweghi mpaghara Igbo ga-asị na Igbo Izugbe bu oluasusu ndi be ha. Igbo Izugbe buzi asusu Igbo nke e ji enwe mmekorita n'ala Igbo. O bu ya bu asusu agumakwukwo nakwa asusu e ji eme ihe n'ogbakọ ebe ndi Igbo sitere n'akukụ ala Igbo di iche biakoronu.

Ajuju nkwale nke onwe

1. Kedụ ebe Igbo Izugbe si pụta?
2. Olee orụ ndi otu na-ahụ maka iwelite Asusu na Omenala Igbo (SPILC).
3. Kedu ihe mere e ji weputa Igbo Izugbe?

3.4 Nchikota

Olundi Igbo bu nke a na-asu na mpaghara ala Igbo di iche iche. Ndiiche di n'olundi na-eme na ndi Igbo si na mpaghara ala Igbo di iche iche anaghi

aghọtacha onwe ha nke oma. A chikọbara Igbo Izugbe maka mmekọrịta ndị Igbo niile nke na o nweghị ndị nwe ya iche.

3.5 Nrụtuaka/Ngumi

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikọta Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.

Ogbalu, F.C.(1974). *Standard Igbo: Path to its Development*. Onitsha: University Publishing Company.

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkpör: Njikoka Press.

3.5 Ọsịsa ajụjụ nkwale nke onwe

1. Igbo Izugbe sitere n'oluasusụ na olundị Igbo dị iche iche were pụta.
2. Ọrụ ndị òtù a bụ inwe ọgbakọ gbasara ihe a ga-eme ịjị gbochie nsogbu oluasusụ a ga-eji na-edepụta asusụ Igbo. Ọ bụ site n'ọgbakọ dị etu a ka e siri chepụta ihibe Igbo Izugbe nke e siri n'olundị dị iche iche mepụta ịjị wee gbochie nsogbu na ndorondoro olundị dị iche iche iche.
3. E weputara Igbo Izugbe n'ihị na e nwere nsogbu maka oluasusụ kacha mma e nwere ike ịjị were na-akuzi ihe ma na-edekwa ihe.

Yunit 4 Njirimara Asusu Igbo

Ndina

- 4.1 Mkpolite
- 4.2 Mbunuche
- 4.3. Njirimara Asusu Igbo
- 4.4 Nchikota
- 4.5 Nrutuaka/Ngumi
- 4.6 Osisia Ajuju nnwale onwe

4.1 Mkpolite

Site n'ihe a muru na modul 1(yunit 1), anyi ahula na e nwere ihe ndi e ji amata asusu nke naani mmadu na-asu. Njirimara ndi e lebara anya bu ndi metutara udi asusu di iche iche. N'ebe a, a ga-eleba anya na njirimara asusu Igbo nke bu asusu ihe omumu a. Di ka e kwuru na mbu, o nweghi asusu ya na ibe ya buotu n'uzo niile. Asusu Igbo bu asusu kwuru onwe ya dikwa n'udi nke ya.

4.2 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-amuta

- ihe di iche iche e ji mara asusu Igbo.
- ka asusu Igbo si di iche n'asusu ndiozo

4.3 Njirimara Asusu Igbo

Ndi a bu ihe ndi e ji mara asusu Igbo Ufodu:

1) Asusu Igbo so n'otu asusu 'Kwa'

E kere asusu niile di n'awa n'otu n'otu. Asusu niile di n'Afrika nwere otu asusu ha dabara na ya (Hu Greenberg 1966). Di ka nkewasi asusu siri di, asusu Igbo so n'otu asusu nke a kporo 'Kwa' 'nke Khordafian languages'. Asusu ufodu di ka: Edo, Efik, na Yoruba sokwa n'otu asusu a.

2) Asusu Igbo bu asusu 'Ngwaa'

Asusu o bula nwere ebe o hibere isi ma o bu ebe o gbanyere mgborogwu. Asusu Igbo hibere isi na ngwaa. Nke a putara na o bu site na ngwaa ka e si emeputa udi mkpuru okwu di iche iche n'asusu Igbo. Asusu Bekee n'aka nke ya hibere isi n'aha, nke putara na o bu n'aha ka e si emeputa udi mkpuruokwu di iche iche n'asusu Bekee. N'asusu Igbo, e nwere ike isite n'otu isingwaa meputa udi mkpuruokwu di iche iche. Omumaatu – me -: ime, ome, mela, mebi, metu, meru, mepu, meka, mejo, dg. (Hu Nwachukwu 1983).

3) Asusu Igbo bu asusu 'Udaolu'

Udaolu bu otu njirimara asusu mba Afrika. Asusu Igbo bukwazi otu n'ime asusu udaolu e nwere. Nke a putara na udaolu na-ebute mgbanwe na nghota mkpuruokwu ma o bu usorookwu. E wepu udaolu, o ga-esi ike ima nghota mkpuruokwu ufodu ndi nsupe ha bu otu tinyere ahirjokwu ndi mkpuruokwu mebere ha bu otu.

Omumaatu: Mkpuruokwu ndi nwere otu nsupe:

oke - male	isi - head	akwa - cloth
oke - share	isi - blindness	akwa - egg
oke - boundary	isi - odour	akwa - cry

Omumaatu: Ahirjokwu otu udi mkpuruokwu mebere:

Ha gara akwukwo. - They went to school.

Ha gara akwukwo? - Did they go to school?

O kwuru okwu. - He/she talked.

O kwuru okwu? - Did he/she talk

E wepu akara udaolu, a gaghị ama ndiche di n'etiti mkpuru okwu na ahirjokwu ndi e jiri maa atu n'elu.

4) Asusu Igbo bu asusu SVO (Subject Verb Object)

Asusu o bula nwere usoro ndokomkpuru okwu o na-agbaso n'ahirjokwu ya. E nwere usoro isii di iche iche nke asusu di iche iche na-agbaso na ndoko mkpuru okwu nke e ji emeputa ahirjokwu. SVO putara na mkpuruokwu na-ebu uzọ n'ahiri okwu Igbo buisiahiri, ngwaa na mmeju ma o bu nnara ana esote. Ya bu na usoro ndoko mkpuruokwu Igbo bu – isiahiri, ngwaa, mmeju/nnara. Nke a aputaghị na e nweghị usoro okwu ozọ na-abughị SVO, kama o gosiri na usoro okwu kacha puta ihe n'Igbo bu usoro okwu SVO.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Olee 'otu Asusu Igbo dabara na ya?
- 2 'Asusu Igbo bu asusu udaolu' kedu ihe nke a putara?
3. Deputa ahiriokwu abuo otu udi mkporuokwu nebere ma were akara udaolu gosi ndiche ha

Njirimara Asusu Igbo ndi ozo:

5) Asusu Igbo bu asusu ndakorita udaume na ndagba myiriudaume

Udaume na mgbochiume Igbo nwere iwu na-achi ka ha si abata na mkporuokwu. Udaume asusu Igbo kere uzọ abuo: Otu A (udamfe) na Otu E (udaaro). Udaume ndi so n'otu A na-agakota ebe udaume ndi so n'otu E na-agakotakwa. Mmebe mkporuokwu Igbo o bu na-erube isi nye iwu ndakorita udaume. N'otu aka ahụ, myiriudaume di n'asusu Igbo nwere mgbochiume ndi ha na ha na-agakotakwa.

6) Nkwaaha na-esote mkpoha n'asusu Igbo

Nkwaaha na-esochi mkpoha anya na ndoko okwu. Nke a bu otu njirimara mere asusu Igbo ka o di iche n'ebe asusu ndiozo di.

- Omumaatu: Nwoke ocha - white man
 Ewu ojii - black goat
 Azuokpoo - dried fish

E lee anya n'atu ndi di n'elu, a ga-ahu na n'asusu Igbo, nkwaaha na-esochi mkpoha o na-akwa anya mana n'asusu Bekee, mkpoha na-ebu uzọ tupu nkwaaha a na-esote.

7) Asusu Igbo enweghi jenda na kees

Asusu Igbo enweghi ka e si eziputa oke na nwunye di ka o di na Bekee na asusuufodu ndiozo. Ufodu asusu mba uwa nwere kees nke a na-eziputakarị site n'aha, nnochiaha ma o bu nkwaaha. Kees bu mmetuta nke aha, nnochiaha ma o bu nkwaaha nwere n'ebe mkporuokwu ndiozo di n'ahiriokwu nwere (Uba-Mgbemena 2009). N'asusuufodu, onodu mkporuokwu no na ya n'ahiriokwu ga-ekwu odidi o ga-adi na ya. Nke aputara na odidi mkporu okwu dabeere ka onodu ya n'ahiriokwu siri di. Ume, Ugoji, na Dike (1989) jiri omumaatu ndi na-esote gosi na asusu Igbo enweghi ndiche ana-ezipute n'aha di ka onodu aha ahụ siri di n'ahiriokwu.

1. **Chineke** nyere m ndu
2. Ndu m bu **Chineke** nyere m ya.
3. O bu **Chineke** na-enye ndu.

N'ahiriokwu ndi a, Chineke no n'onodu di iche iche, ma o nweghi ebe ogbanwere n'odidi ya.

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Were omumaatu kwaa ihe na-egosi na nkwaaha na-esote mkpaha n'asusu Igbo
- 2 Kwaa ihe bu kees

4.4 Nchikota

A kwara ihe di iche iche e ji mara asusu Igbo nke mere ka asusu Igbo diwaga iche n'ebe asusu mba uwa ndiozo di. Njirimara ndi a ruturu aka na-egosi na asusu o bu la na-akpa agwa etu o si so ya. Ya bu e kwesighihuta asusu bu di ka nke ka ibe ya mma.

4.5 Nrutaaka/Ngumi

Emenanjo, E.N. (2005). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Greenberg, J.H. (1966). *The Languages of Africa* (2nd ed.). Bloomington: Indiana University.

Nwachukwu, P.A. (1983). *Readings on The Igbo Verb*. Awka: Africana-FEP Publishers.

Uba-Mgbemena, A. (2009). *Ntala Usoroasusu Igbo*. Ibadan: Gold Press.

4.6 Osiisa ajuju nwale onwe

Osiisa ajuju nwale onwe nke mbu

1. Asusu Igbo dabara n'otu Asusu 'KWA'.
2. Nke a putara na udaolu na-ebute mgbanwe na nghota mkpuruokwu ma o bu usorookwu.
3. Ahirjokwu otu udi mkpuruokwu mebere:

Há gara akwukwo. - They went to school.

Hà gara akwukwo? - Did they go to school?

Osiisa ajuju nwale onwe nke mbu

1. Nkwaaha na-esochi mkpaha anya na ndoko okwu. Nke a bu otu njirimara mere asusu Igbo ka o di iche n'ebe asusu ndiozo di.
Omumaatu: Nwoke ocha - white man
Ewu ojii - black goat
Azukpoo - dried fish
2. Kees na nkwa nke Uba-Mgbemena (2009) bu mmetuta nke aha, nnochiaha ma o bu nkwaaha nwere n'ebe mkpuruokwu ndiozo di n'ahirjokwu nwere..

Yunit 5 Olundị nke Asụsụ Igbo

Ndina

- 5.1 Mkpọlite
- 5.2 Mbunuche
- 5.3 Olundị nke Asụsụ Igbo
 - 5.3.1 Olundị na Igbo Izugbe
 - 5.3.2 Ndịiche dị n'etiti Olundị na Igbo Izugbe
- 5.4 Nchịkọta
- 5.5 Nrụtuaka/Ngumi
- 5.6 Ọsịsa ajujụ nkwale onwe

5.1 Mkpọlite

Asụsụ mmadụ na-enwe ụdị abụọ: olundị ya na izugbe ya. Olundị bụ olu dị iche iche e ji asụ otu asụsụ nke na-enwe ndịiche dị iche iche n'ime ha. Ndịiche na-adị n'olundị bụcha ụdị dị iche iche nke otu asụsụ. Ọ bụ site n'olundị dị iche iche ka e si achịkọba olu izugbe nke asụsụ bụla. E ji asụsụ izugbe eme ka mmekọrịta dị mfe n'etiti ndị niile na-asụ otu asụsụ.

5.2 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, ị ga-enwe ike:

- ịkọwa ihe bụ olundị
- inye ọmụmụatụ olundị Igbo dị iche iche

5.3 Olundị na Igbo Izugbe

Dị ka a kọwara n'elu, asụsụ ọ bụla dị n'ụwa nwere olu dị iche iche e ji asụ ya. Asụsụ Igbo n'onwe ya nwere olu asụsụ dị iche iche e ji asụ ya. Olu niile e ji asụ Igbo bughado asụsụ Igbo ka ha bụ n'agbanyeghi obere ndịiche dị iche iche dị n'etiti ha. Ọ bughị ihe dị mfe ịchịkọta oluasụsụ dị iche e ji asụ Igbo; ọ bụ ya mere na a na-enwe ndịiche na nkewasị ma ọ bụ nchịkọba oluasụsụ dị iche iche e nwere n'Igbo. Ụfọdụ ndịọkaasụsụ anwaala oko ha n'ịchịkọta na ikewasị olundị dị iche iche e ji asụ Igbo. Nwaozuzu (2008) kewara olundị nke asụsụ Igbo ụzọ asatọ ndị a na-esote. O mere nchọcha ya n'olundị nke asụsụ Igbo ma were asụsụ Bekee depụta olundị Igbo n'usoro a:

- a) West Niger Group of Dialects (WNGD)
- b) East Niger Group of Dialects (ENGD)
- c) East Central Group of Dialects (ECGD)
- d) Cross River Group of Dialects (CRGD)
- e) North Eastern Group of Dialects (NEGD)
- f) South-Eastern Group of Dialects (SEGD)
- g) South-Western Group of Dialects (SWGD)
- h) Northern Group of Dialects (NGD)

N'akwukwo ya, Nwozuzu ziputakwara obodo ndi mejuputara olundi ndi a di ka nchoputa ya siri di. Ikekonwu (1985) gbara mbọ ichoputa na ichikota olundi di iche iche e nwere n'asusu Igbo di ka o di n'okpuru ebe a:

- (a) Igbo ndiowuwa anyanwu Naija
- (b) Igbo ndiodida anyanwu Naija
- (ch) Olundi Mgbagougwu
- (d) Igbo Nnonetiti
- (e) Igbo Cross River
- (f) Olundi Ohaji/Egbema

E nwekwara odee Igbo ndi ozọ deputara olundi di iche iche e nwere n'asusu Igbo mana agaghị aga n'ihu ideputacha ha n'ebe a.

Ọsisa ajuju nwale onwe nke mbu

1. Deputa olundi Igbo di ka Ikekonwu (1985) siri chikoba ha.
2. Uzọ ole ka Nwaozuzu (2008) kewara olundi nke asusu Igbo

5.3.1. Ndiiche di n'etiti Olundi na Igbo Izugbe

Di ka a kowara n'elu, olundi bu udi asusu Igbo di iche iche nke a na-asu na mpaghara ala Igbo di iche iche. O bu olu di iche iche e ji asu Igbo nke a na-asu n'ime ime obodo di iche iche di n'ala Igbo. Olundi bu asusu Igbo akughị mmiri nke ndi bi n'otu mpaghara ala Igbo na-asu ma na-aghotakwa. O bu olundi bu asusu Igbo n'onwe ya nke ma ndi guru akwukwo ma ndi na-agughị akwukwo ji enwe mmekorita n'ime ime obodo.

Igbo Izugbe n'aka nke ya bu asusu Igbo nke e hibere maka mmekorita ndi Igbo niile. O bukarị ndi guru akwukwo na ndi puru uzọ ije na-asu ma na-aghota ya. O bu asusu ehibere maka mmekorita ndi niile bu ndi Igbo, iji belata mgbagwoju anya a na-enwe mgbe ufodu ma e were olundi na-enwe mmekorita n'ebe e nwere ndi Igbo si mpaghara di iche iche bjakota onu. Igbo Izugbe metutara ndi Igbo niile ebe olundi metutara naani otu akuku ala Igbo ebe a na-asu ya. Nke a putara na Igbo Izugbe ka olundi n'ibu na obosara. Olundi bu asusu Igbo kpomkwem ebe Igbo Izugbe bu asusu Igbo

nke òtù na-ahụ maka Iwelite Asụsụ na Omenala Igbo hibere maka mmekọrịta ndị niile bụ ndị Igbo na ndị abụghị ndị Igbo ndị bi n'ala Igbo nakwa ndị na-amụ Igbo. Ana-enwe ndịiche na mkpọpụta, mmebe okwu nakwa usoro okwu olundị na Igbo Izugbe.

Ọsịsa ajụjụ nkwale onwe nke abụọ

1. Kọwaa ihe bụ Igbo Izugbe
2. Depụta ndịiche abụọ dị n'etiti Igbo Olundị na Igbo Izugbe

5.4 Nchịkọta

Nkeji a lebara anya n'olundị Igbo. E meturụ aka n'ihe butere isite n'olundị Igbo dị iche iche chikọba asụsụ izugbe nke ndị niile na-asụ Igbo na-asụ ma na-aghọtakwa. Olundị Igbo niile bụcha asụsụ Igbo n'ụdị a kughị mmiri; ebe Igbo Izugbe bụ mgwaramgwara sitere n'olundị dị iche iche. Asụsụ abụọ a dīcha mkpa maka agamnihu asụsụ Igbo.

5.5 Nrụtaaka/Ngụmi

Emenanjọ, E.N. (2005). *Nchịkọta Asụsụ na Ụtọasụsụ Igbo Izugbe*. Lagos: Longman Nigeria.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigerian Publishers.

Ikekonwu, C. (1985). *Aspects of Igbo Dialectology: A Comparative Phonological Study of Onitsha and Central Igbo Dialect*. JAWAL XV.

Nwaozuzu, G.I. (2008). *Dialects of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press.

5.6 Osiisa ajuju nnwale onwe

Osiisa ajuju nnwale onwe nke mbu

1. Ndeputa olundi Igbo di ka Ikekonwu (1985) siri chikota ha:

- (a) Igbo ndiowuwa anyanwu Naija
- (b) Igbo ndiodida anyanwu Naija
- (ch) Olundi Mgbagougwu
- (d) Igbo Nnonetiti
- (e) Igbo Cross River
- (f) Olundi Ohaji/Egbema

2. Nwaozuzu (2008) kewara olundi nke asusu Igbo uzọ asato

Osiisa ajuju nnwale onwe nke abuo

1. Igbo Izugbe bu asusu Igbo nke e hibere maka mmekorita ndi Igbo niile. O bukaridi ndi guru akwukwo na ndi puru uzọ ije na-asu ma na-aghota ya. O bu asusu ehigere maka mmekorita ndi niile bu ndi Igbo, iji belata mgbagwoju anya a na-enwe mgbe ufodu ma e were olundi na-enwe mmekorita n'ebe e nwere ndi Igbo si mpaghara di iche iche bjakota onu.
2. I) Igbo Izugbe metutara ndi Igbo niile ebe olundi metutara naani otu akuku ala Igbo ebe a na-asu ya.
 - ii) Olundi bu asusu Igbo kpomkwem ebe Igbo Izugbe bu asusu Igbo nke otu na-ahu maka Iwelite Asusu na Omenala Igbo hibere maka mmekorita ndi niile bu ndi Igbo na ndi abughi ndi Igbo ndi bi n'ala Igbo nakwa ndi na-amu Igbo.
 - iii) Ana-enwe ndiche na mkpopta, mmebe okwu nakwa usoro okwu olundi na Igbo Izugbe.

MODUL 3 NKA NA USORO ASUSU

Yunit1	Nka Asusu
Yunit1	Nka Asusu
Yunit 2	Usoro Asusu si Aru Oru
Yunit 3	Ihe Ndi na-enyere Asusu Aka Iru Oru
Yunit 4	Igbo Asurusu na Igbo Nsugo
Yunit5	Odachi Diji Asusu n'Iru Oru Ya

Yunit1 Nka Asusu

Ndina

- 1.1 Mkpolite
- 1.2 Mbunuche
- 1.3 Nkwa nka asusu
 - 1.3.1 Udi nka asusu di iche iche
- 1.4 Nchikota
- 1.5 Nrutaka/Ngumi
- 1.6 Osiha Ajuju nwale onwe

1.1 Mkpolite

Ihe o bu a na-eme eme ga-aba uru nwere uzọ a ga-esi mee ya ka o wee gaa nke omama o bu mta ezigbo mkpuru. Asusu bu ihe di omimi nke e kwesiri ikpachapuru anya tumadi iji mta ya etu o kwesiri. N'ebe a, a ga-akwa nka asusu di iche iche metutara omumu asusu. Nka ndi a na-eme na a ga-amta asusu nke oma ma o bu ghara imta ya etu o kwesiri.

1.2 Mbunuche

A ga-amta ihe ndi a na nkeji a:

- ihe bu nka asusu
- nka asusu e nwere na nkwa ha

1.3 Nkwa nka asusu

Asusu obula nke asusu Igbo bu otu n'ime ya nwere nka di iche iche e ji amu ya. Nka asusu bu ngalaba ihe ndi ahụ gakoro onu gbasara asusu n'ogo di iche iche nke onye na-amu asusu kwesiri igbaso n'omumu asusu. E nwere nka anọ putara ihe n'omumu asusu. Ha bu: **nka ige nti, isu asusu,**

igu asusu na ide asusu. N'omumu asusu, a na-amalite na nka nta wee ruo na nka ukwu ma o bu nka di mfe wee rue na nka ndi siri ike. Abu n'ime nka ndi a bu ndi a na-muta n'ulo ma o bu n'ejeghi akwukwo (nka mfe); ebe nka abuo ndi ozo bu ndi a na-amuta oge a gara n'ulo akwukwo. Nka ndi a na amuta n'ulo bu nka ige nti na nka isu asusu ebe ndi a na-amuta n'ulo akwukwo bu nka igu na ide asusu. Isu asusu abughi ihe di mfe n'ih na o hira ahụ imuta nka niile ndi a di n'asusu.

Ajuru nkwale onwe nke mbu

1. Kwaa ihe bu nka asusu.
2. Deputa nka anọ putara ihe n'omumu asusu

1.3.1 Nkwa udi nka asusu di iche iche

1) Nka Ige Nti

Nke a bu nka asusu mbu mmadu na-amalite imu site na nwata. O bu nka a ka nwa oheru na-amu oge obula nne ya ku ya na-enye ya ara. A choputara na oge obula nwa na-ele nne ya ma o bu onye ku ya anya n'ihu; otutu ndi na-eche na ihe o ji ele ya anya n'ihu bu ka o wee mata ya, ma o bu ka o wee hura ya ama, mana nke a abughi ezi okwu n'ih na o bu nka asusu ige nti ka o na-amu. O na-ege nne ya ma o bu onye ozo ku ya ntinu ihe o bu na-ekwu na ichoputa etu o si ekwu ihe ndi a tinyekwara njiakpo o ji akpota uda asusu niile. A choputara na o na-ewe nwata di gara gara onwa iri na asato (18) tupu o malite kwube ihe e nwere ike ighota. Umụ aka ndi adighi gara gara bu onwa iri abuo na anọ ka o na-ewe ha iji meenke a. O kwesiri ka ndi nne ma o bu onye o bu ya na nwata na-anodebe nso na-asu naani asusu di mma iji nyere nwata ahụ aka imuta ikwu ihe nke oma.

2) Nka Ikwu Okwu /Isu Asusu

Ikwu okwu bu nka asusu na-esote nka ige nti. O bu oge nwata di n'agbata onwa iri na asato wee rue n'onwa iri abuo na anọ ka o nwere ike imalite ikwu ihe mmadu nwere ike ighota. O nwere ike inu ihe o bu a gwara ya, mana o bugh ihe obula ka o ga-enwe ike ikwunwu. Ihe kpatara nke a bu na nka ikwu okwu hira ahụ nke ukwu. Ihe o ji si ike bu na nwatakiri amatabeghi etu e si eji njiakpo niile akpota uda asusu niile a choro iji su o asusu.

Omumaatu: umaka na-enwe nsogbu n'ikpwaputa uda asusu di ka: /s/, /k/, /r/, /g/ ndi e ji ukwu ire ma o bu ire akpo. O bu ya mere na mgbe nwata choro ikpo "aka" o kpoo "ata", ozo, o choo ikpo "isi" o kpoo ya "iti". N'ih na nsogbu a umaka na-enwe n'ikpwaputa uda asusu etu o si kwesi,

a na-adọ ndị okenye aka na ntị ka ha na-asụ asụsụ etu o kwesiri ya na ka ha ghara ijije nwata na-amụ asụsụ.

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Kedu nka mbu mmadu na-ebu uzọ amuta
2. Olee etu nwata si amuta ikwu okwu?
3. kowaihe bu nka ikwu okwu

3) Nka Igu Asusu

Igu asusu bu nka di elu karija nka ige nti na isu asusu. Ihe mere o ji di elu karija bu na a na-amu mkpuru edide niile e ji ede asusu ma huba ha ama nke oma. Ihe ozọ bu na onye na-amu asusu ga-amata udaasusu mkpuredide obula na-anochite. Ihe ndi a ga-enyere ya aka igu ihe o chorogigu maobuikpwaputa ihe o chorokpo. Ima atụ: "e" na "Bekee" bu "i" n'Igbo. Uda asusu abuo ndi a nwere otu uda. O bu ya mere na oge ufodu nwata Igbo choo ide isi (head) o dee "ese".

4) Nka Ide Asusu

Ide asusu bu nka di elu ma sikarisia ike karija nka ndi ozọ. Nka ide asusu metutara ima ka e si edetu mkpuru edide niile e nwere n'asusu etu o kwesiri. O bu ihe siri ike imuta ka e si edetu asusu n'udi o bula. O bu nke a mere na o bughị onye o bula ma asu asusu maara ka e si ede ya ede. Ozọ bu na ide asusu aputaghị ide ihe mara mma n'anya kama o putara iji asusu wee kowaputasia uche gi maobu etu ihe si metuta gi n'obi nke oma n'edemede n'uzo onye guru ya ga-aghota ihe i dere.

Ajuju nkwale onwe nke ato

1. Olee ihe mere nka igu asusu jiri di elu karija nka ige nti na isu asusu?
2. Kedu ihe bu nka ide asusu?

1.4 Nchikota

Imuta asusu abughị egwu achitaba n'aka agba. O bu ya mere na o na-esiri nwata na-amu asusuike imuta asusu ngwa ngwa o malitere ikwu okwu. Obuladi okenye chorogimuta asusu nke abuo na-enwe nhiaahu tupu o muta asusu ahụ. O buru na agbasoghi nka ndi e ziputara n'elu, a gaghi amuta asusu etu o kwesiri.

1.5 Nrutaka/Ngumi

Anizoba, O.M. (2013). *Nke m Akola m: Ndi Igbo na Asusu Ha*. N'ime Agumagu nke Asato maka Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalu (2013). Onitsha: Versity Press.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkpore: Njikoka Press.

Udechukwu, G.I. (2013). Lecture Notes on "The Use of Igbo Language" Nnamdi Azikiwe University, Awka.

1.6 Ọsịsa ajuju nkwale onwe nke abuo

Ọsịsa ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Nka asusu bu ngalaba ihe ndi ahụ gako onu gbasara asusu n'ogo di iche iche nke onye na-amu asusu kwesiri igbaso n'omumu asusu.
2. Ha bu: nka ige nti, isu asusu, igu asusu na ide asusu.

Ọsịsa ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Nka mbu mmadu na-ebu uzọ amuta bu nka ige nti
2. O bu site n'ige nne ya ma o bu onye ozọ ku ya ntinu ihe o bua o na-ekwu na ichoputa etu o si ekwu ihe ndi a tinyekwara njiakpo o ji akpopta uda asusu niile.
3. Nka ikwu okwu bu nka asusu na-esote nka ige nti. O bu oge nwata di n'agbata onwa iri na asato wee rue n'onwa iri abuo na ano ka o nwere ike imalite ikwu ihe mmadu nwere ike ighota. Nwata nwere ike inu ihe o bua a gwara ya, mana o bughu ihe obula ka o ga-enwe ike ikwunwu.

Ọsịsa ajuju nkwale onwe nke ato

1. Ihe mere o ji di elu kari bu na a na-amu mkpuru edide niile e ji ede asusu ma huba ha ama nke oma. Ihe ozọ bu na onye na-amu asusu ga-amata udaasusu mkpuredide obula na-anochite.
2. Nka ide asusu metutara ima ka e si edetu mkpuru edide niile e nwere n'asusu etu o kwesiri. O putara iji asusu wee kowaputasia uche gi maobu etu ihe si metuta gi n'obi nke oma n'edemede n'uzo onye guru ya ga-aghota ihe i dere.

Yunit 2 Usoro Asusu si Aru Oru

Ndina

- 2.1 Mkpelite
- 2.2 Mbunuche
- 2.3 Usoro Asusu si Aru Oru
- 2.4 Nchikota
- 2.5 Nrutuaka/Ngumi
- 2.6 Osisajaaju nnwale onwe

2.1 Mkpelite

Asusu di nnukwu mkpa na ndu mmadu n'ihu oru di iche iche o na-aruru mmadu. E nwere usoro di iche iche asusu na-agbaso iji ruo oru ya nke oma. N'ebea, a ga-e deputa ma kwaa usoro ndi ahụ n'otu n'otu.

2.2 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, i ga-amuta:

- Usoro asusu si aruru na
- Nkwaa usoro nke o bua

2.3 Usoro Asusu si Aru Oru

Ihe o bua a na-eme eme, nwere usoro e si eme ya. O buru na e nweghi usoro e si eme ihe o bua, mmeputa ihe ahụ agaghị enwe isi ma o bu mīta ezigbo mkpuru. O buru na a gbaso ezigbo usoro wee meputa ihe, ihe ahụ ga-adaba ka o si kwesi. Di ka a kwara n'elu, asusubu nke mmadu. O bu uda mmadu na-emeputa mgbe ogan okwu di n'ahu mmadu bjakoro onu. Nke a na-egosi na a na-akwado isu asusu akwado, a naghị amalite isu asusu n'emeghi nkwado. A ga-eleba anya n'usoro asusu na-agbaso iji ruo oru ya nke oma di ka e siri kwaa ha ebe a.

Icheputa ihe a ga-ekwu

Tupu mmadu emeghe onu ikwu okwu, o ga-ebugodu uzọ cheputa ihe o ga-ekwu. Naani onye isi adighi mma ga-amalite ikwu okwu n'ebughi uzọ cheputa ihe o ga-ekwu. O buru na mmadu echeputa ihe o ga-ekwu, o ga-ebu uzọ tlee ya n'ime onwe ya tupu o meghee onu ikwuputa ya. Nke a

bụ usoro mbụ a na-agbaso n'ịsụ asụsụ. Ihe onyena-asụ asụsụ ga-echepụta ga-abụ nke ga-edo ya anya ka ihe ọ ga-ekwu wee nwee nghọta nantị ndị ga-anụ ya.

Nchepụta ụzọ okwukwu

Ihe nke mbụ n'usoro asụsụ si arụ ọrụ bụ ichepụta ihe a ga-ekwu nke ga-enwe nghọta na ntị ndị ga-anụ ya. Nke abụọ bụ ichepụta ka a ga-esi kwuo ya. Mgbe ụfọdụ mmadụ nwere ike ichepụta ihe ọ ga-ekwu mana nsogbu aburuzie ichọpụta ka a ga-esi kwuo ya ka o wee daba na ntị onye/ndị ga-anụ ihe e kwuru. Ichepụta ụzọ a ga-esi kwuo okwu metụtara ịhọrọ mkpụrụ okwu dabara a ga-eji kwuo ihe e cheputara. Ichepụta ụzọ okwukwu metụtakwa iji ụdaolu/ogoolu kwesiri ekwesị mgbe a na-ekwu ihe a chọrọ ikwu. Ọ bụrụ na mmadụ echepụta ihe ọ ga-ekwu mana ọ maghị etu ọ ga-esi kwuo ya, ọ ga-enwe nsogbu n'ihi na ka e si kwupụta okwu ga-emetụta akparamagwa onye/ndị a gwara okwu.

Ikwuputa ihe

Nke a bụ nzọ ụkwụ nke atọ n'usoro asụsụ si arụ ọrụ. Ọ bụ mmadụ ịgba mbọ ikwuputa ihe ọ chọrọ ikwu n'ụzọ o kwesiri isi kwuputa ya. Ichọta ma ọ bụ icheputa ihe a ga-ekwu kwururụ onwe ya, ichọta ụzọ a ga-esi kwuo ya dịkwara onwe ya, ikwuputazi ihe a chọrọ ikwu bụkwazi ihe dịrị onwe ya. Nke a gosiri na mmadụ ịma asụ asụsụ bụ otu ihe, ebe ịsụ asụsụ n'ụzọ dabara adaba bụkwa ihe dịwagara iche. Ụzọ ihe atọ elegoro anya na-egosi na mmadụ nwere ike:

- (a) Cheputa ma ọ bụ mara ihe ọ chọrọ ikwu mana ọ gaghị amaka ọ ga-esi kwue ya
- (b) Mara ihe ọ chọrọ ikwu, marakwa ụzọ ọ ga-esi kwue ya mana ikwuputazi ihe ahụ abururụ nnukwu nsogbu.
- (ch) Cheputa ihe ọ chọrọ ikwu, cheputakwa ụzọ ọ ga-esi kwue ya, ma nwekwa ike kwuputa ihe ahụ etu o kwesiri.

Ihe a kọwara n'elu mere e ji asị mgbe ụfọdụ na mmadụ ma ka e si ekwu okwu ma ọ bụ na mmadụ amaghị ekwu okwu. Nke a na-egosikwa na ịma asụ asụsụ gụnyere ịma ka aga-esi sụọ asụsụ n'ụdị dabara adaba.

Ajụjụ nnwale onwe nke mbụ

1. Kedu mkpa ọ dị mmadụ ibu ụzọ chee echiche tupu o kwuo okwu
2. Kọwaa ihe bụ nchepụta ụzọ okwukwu
3. Kọwaa ikwuputa ihe dị ka usoro asụsụ si arụ ọrụ

Onye a gwara inu ihe e kwuru

Asusu abughị ihe kwururu onwe ya. Mgbe o bula a na-asu asusu o na-emetuta gburugburu onye na-asu ya bu asusu. O nwere mgbe mmadu nwere ike iji asusu na-arụ oru n'ime onwe ya, nwekwaa mgbe oru asusu na-emetuta ndi no ebe a na-asu asusu. Di ka e kwurula na e ji asusu enwe mmekorita, o di mkpa na mgbe a na-asu asusu na ndi e ji asusu agwa okwu ga-ege nti inu ihe a na-ekwu. Nke a di nnukwu mkpa n'usoro asusu si aru oru. Onye a na-agwa okwu nwere oke na oru nke ya iji mee ka asusu ruo oru nke oma. O bu oru ya ige nti nke oma ka o wee nutachaa ihe a chorọ iji asusu mee ka o ghota. o ga-akawa ahụ gbochie ihe ndi ga-eme na o gaghi ege nti nke oma. N'usoro asusu si aru oru, a ga-enwe okwu nwekwazie onu/ogee. Ya bu, di ka onye chorọ isu asusu na-agbasi mbo ike icheputa ihe o ga-ekwu nakwa uzọ okwukwu ya, etu a ka onye a na-agwa sikwa nwee oru igete ihe a na-ekwu ma o bu ihe e ji asusu agwa ya.

Inye ihe a nuru nghota

Mgbe onye na-ekwu okwu na-ekwu, a turu anya an onye o na-agwa ga-ege nti nke oma iji nuru ihe e ji asusu agwa ya nakwa inye ihe o nuru nghota. Onye a na-agwa okwu kwesiri iju ajuju ma o buru na ihe o nuru edoghi ya anya. Nke a ga-eme ka nghota ihe onuru zue oke. O buru na o nughị ihe e kwuru nke oma, o gaghi aghota ihe eji asusu agwa ya.

Ikpaa agwa

Nke a bu ihe nke ikpeazu n'usoro asusu si aru oru. O buru na onye a gwara okwu nuru ihe a gwara ya ma nye ihe o nuru nghota a turu anya, o ga-akpa agwa gosiri na onuru ma ghotakwa ihe e jiri asusu gwa ya. Agwa onye a gwara okwu kpara ga-eziputa ma o nuru ihe e kwuru chaa chaa tinyere ma o ghotara ihe kwuru. Agwa onye a gwara okwu kpara nwere ike igosi na o nuru ihe e kwuru ma ghota ya ma o bu na o nuru ihe e kwuru mana oghotaghị agwa a chorọ ka o kpaa.

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Kwaa nghota di ka otu usoro asusu si aru oru
2. Olee oru diiri onye a na-agwa okwu?

2.4 Nchikọta

E mere ka o doo anya na asusụ abughị ihe a na-eme na ndaputa. Ọ bụ ihe a na-akwado akwado tupu e tinye ya n'orụ. Ima asụ asusugafere imepe onụ na imechi ya. Asusụ nwere nka e ji asụ ya ka o wee ruorụ a chorọ ka ọ ruo. Ọ buru na mmadu akwadoghị ihe ọ chorọ ikwu tupu o kwube, o nwere ike ghara ikwu ihe ahụ n'uzo dabara adaba, nke a ga-eme ka onye a na-agwa ghara ighota ihe a chorọ ka ọ ghotu iji kpaa agwa a turu anya n'aka ya. Nke a na-egosi na ma onye na-ekwu okwu ma onye a na-agwa okwu nwechara oru dijiri ha n'usoro asusụ si aruru ya.

2.5 Nrutuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*.Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Denham, K., Lobeck, A. (2013). *Linguistics for Everyone*. 2nd ed. USA: Wadsworth Cengage Learning.

2.6 Osiisa ajuju nnwale onwe

Osiisa ajuju nnwale onwe nke mbu

1. O buru na mmadu echeputa ihe oga-ekwu, o ga-ebu uzọ tlee ya n'ime onwe ya tupu o meghee onu ikwuputa ya.
2. Icheputa uzọ a ga-esi kwuo okwu metutara ihoro mkpuru okwu dabara a ga-eji kwuo ihe e cheputara. Icheputa uzọ okwukwu metutakwara iji udaolu/ogoolu kwesiri ekwesị mgbe a na-ekwu ihe a chorọ ikwu. O buru na mmadu echeputa ihe o ga-ekwu mana o maghi etu o ga-esi kwu ya, o ga-enwe nsogbu n'ihhi na ka e si kwuputa okwu ga-emetuta akparamagwa onye/ndi a gwara okwu.
3. O bu mmadu igba mbọ ikwuputa ihe o chorọ ikwu n'uzọ o kwesiri isi kwuputa ya. Mmadu ima asu asusu bu otu ihe, ebe isu asusu n'uzọ dabara adaba bukwa ihe diwagara iche.

Osiisa ajuju nnwale onwe nke abuo

1. Mgbe onye na-ekwu okwu na-ekwu, a turu anya an onye o na-agwa ga-ege nti nke oma iji nuru ihe e ji asusu agwa ya nakwa inye ihe o nuru nghota. O buru na onye a na-agwa okwu aghotaghi ihe a na-agwa ya, o nwere ike iju ajuju
2. O bu oru ya ige nti nke oma ka o wee nutachaa ihe a chorọ iji asusu mee ka o ghota. o ga-akawa ahụ gbochie ihe ndi ga-eme na o gaghi ege nti nke oma.

Yunit 3 Ihe Ndi na-enyere Asusu Aka Iru Oru

Ndina

- 3.1 Mkpelite
- 3.2 Mbunuche
- 3.3 Ihe Ndi na-enyere Asusu Aka Iru Oru
- 3.4 Nchikota
- 3.5 Nrutuaka/Ngumi
- 3.6 Osiha ajuju nkwale onwe

3.1 Mkpelite

Asusu bu ihe na-enyere mmadu na ibe ya aka inwe mmekorita. Mana otutu mgbe, mmadu na ibe ya anaghi enwe mmekorita etu o kwesiri. Ihe na-ebute nke a bu na e nwere ihe ndi nwere ike inyere asusu aka ka e wee were ya nwee ezi mmekorita abataghi oge a na-asu asusu. Ihe ndi a nabu ha bata n'asusu, ha enyere asusu aka wee ruo oru ya nkeoma.

3.2 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, i ga-enwe ike:

- Ikpopta ihe ndi na-enyere asusu aka
- Ikwawa ihe ndi na-enyere asusu aka iru oru nke oma n'otu n'otu

3.3 Ihe Ndi na-enyere Asusu Aka Iru Oru

O nwere otutu ihe ndi na-enyere mmadu aka n'ighata asusu. A kwara ufodu n'ime ha ebe a:

Akparamagwa onye na-ekwu okwu

Akparamagwa onye na-asu asusu na-emetuta asusu onye ahụ na-asu. Agwa mmadu na-enyere asusu onye ahụ aka iru oru etu o kwesiri. Onye obula na-akpa agwa ojoo anaghi enwe ike inwe ezi mmekorita n'etiti ya na mmadu ibe ya, n'ihia na oge niile ka a na-eleda ya na ihe o na-ekwu anya. Obuladi mgbe o na-ekwu ezi okwu. N'aka nke ozo, ezi agwa mmadu na-enyere asusu ya aka iru oru ya nke oma tumadi ma o buru na onye na-akwa ihe bu onye na-akpa ezi agwa.

Iwebata mmeghari ahụ oge a na-asụ asụsụ.

Mmeghari akụkụ ahụ dị iche iche mgbe a na-ekwu okwu na-enyere asụsụ aka iru oru. Onye na-asụ asụsụ chọọ ka asụsụ ya ruo oru nke oma, o gaghi akwuru ka osisi kporo nku oge o na-ekwu okwu. Imeghari akụkụ ahụ ufodu di ka isi, aka, ihu, anya, onu na-enye aka ka onye a na-agwa mata ihe a na-agwa ya nke oma. Mgbe ufodu ihe onye na-asụ asụsụ na-ekwu nwere ike ghara idocha anya nke oma mana site na mmeghari ahụ nke okwu webatara, onye a na-agwa okwu nke na-ahukwa onye na-agwa ya okwu nwere ike isite na mmeghari ahụ nke na-esote okwuonu mata ihe a na-ekwu maka ya.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1.	Olee uru ezi akparamagwa bara maka oru asusu?
2.	Kedu uru mmeghari ahụ bara mgbe a na-asụ asụsụ?

Ihe akpuruakpu na ihe eserese

Iji ihe akpuruakpu na eserese mgbe a na-akowa ihe ahụ na-enyekwa aka ime ka asusu ruo oru ya nke oma. Ihe akpuruakpu na eserese di ka anumanu, nnunu, mmadu, ogiriga mmadu, ulo, ugboala tumadi ma o buru na onye a na-akowara ahutubeghi ihe a na-ekwu maka ya mbu na-enye nnukwu aka ime ka onye a na-agwa okwu ghotawanye ihe a na-akowara ya. Obu nke a mere na a na-ewebatakarị eserese n'akwukwo e ji akuziri umu aka ihe nakwa n'ogo mmuta ndi ozo n'ihu na mmadu na-aghatakari ihe a na-agwa ya ma o buru na e jiri akpuruakpu/eserese ma obu onjinyo ihe ahụ na-akowa ya. Inwete ihe eserese ma obu onyinyo ihe o bu na-adikari mfe kari akpuruakpu iji mee ka onye/ndi a na-agwa ghara inwewe mgbagwoju anya banyere ihe a na-ekwu maka ya. Nke a na-aputakarị ihè na nkuzi n'ogo di iche. Ndi nkuzi maara nka nkuzi nke oma anaghi eji ihe akpuruakpu na eserese egwu egwu na nkuzi ha n'ihu na ha na-enye aka ime ka ndi a na-akuziri ihe ghara inwe mgbagwoju anya.

Inu isi ihe

Uzo ozo asusu si aru oru ya nke oma bu site n'ime ka ndi a na-agwa okwu nu isisi ihe a na-ekwu maka ya ma o buru ihe nwere isi. A na-esite n'isi ihe mara ka ihe a na-ekwu maka ya di, o buladi mgbe anaghi ahụ ihe ahụ anya. A na-eji isi ihe amata ihe ahụ tumadi mgbe isi ihe ahụ putara ihè nke oma. O buru na a choro ikowa maka ogiri Igbo, wee wete ma toghere ya n'ihu ndi a choro ikowara maka ya, sooso inu isisi ya ga-eme ka onye a na-agwa ghara ichezo ya ozo.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Deputa ufodu ihe akpuruakpu na esrese di ebe a
2. Olee uru Ihe akpuruakpu na ihe esereese
3. Kedu uru inu isisi bara n'uzo asusu si aru oru?

Mbitu aka /Idetu ire

A na-ejikwa idetu ihe ire emeka asusu ruo oru ya nke oma. Mgbe a matara ka ihe ahụ si ato, o ga-enye aka imata ma o bu ikowaputa ihe ahụ nke oma. Onye a na-akowara maka nnu na shuga agaghị amatacha ihe di iche n'etiti ha abuo ruo mgbe o deturu ha abuo ire. Nkwa ihe ufodu na-aka mma ma o buru na a ga-enwe ike ibitu ha aka ma o bu detu ha ire.

3.4 Nchikota

Mgbe a na-asu asusu, o di mkpa ka amata na asusu naani ya nwere ike ghara iruzu oru ya nke oma. Ihe ndi e ziputara n'elu bucha ihe ndi na-eme ka asusu ruooru ya nke oma. E mere ka i ghota na o nwere ihe ndi na-enyere asusu aka iruoru ya nke oma. Ihe ndi a gunyere: iwebata mmeghari ahụ oge a na-ekwu okwu, iji ihe akpuru akpu na ihe e sere ese, inu isi ihe a na-ekwu maka ya tinyere idetu/ibitu ihe a na-ekwu maka ya ire/aka.

3.5 Nrutuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*.Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ofili, N.D., Chukwu, A.O., & Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiiki: Sayensi Asusu 11*. Enugu: Computer Edge.

3.6 Ọsịsa ajuju nkwale onwe

Ọsịsa ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Akparamagwa onye na-asu asusu na-emetuta asusu onye ahụ na-asu. Agwa mmadu na-enyere asusu onye ahụ aka iru oru etu o kwesiri. Onye obula na-akpa agwa ojobo anaghi enwe ike inwe ezi mmekorita n'etiti ya na mmadu ibe ya, n'ihi na oge niile ka a na-eleda ya na ihe o na-ekwu anya
2. Mgbe onye a na-agwa okwu nke na-ahukwa onye na-agwa ya okwu nwere ike isite na mmeghari ahụ nke na-esote okwuonu mata ihe a na-ekwu maka ya.

Ọsịsa ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Ihe akpuruakpu na eserese di ka anumanu, nnunu, mmadu, ogiriga mmadu, ulo, ugboala, w.d.g
2. mmadu na-aghotakari ihe a na-agwa ya ma o buru na e jiri akpuruakpu/eserese ma obu onjinyo ihe ahụ na-akowa ya. Ha na-enye aka ime ka ndi a na-akuziri ihe ghara inwe mgbagwoju anya.
3. A na-eji isi ihe amata ihe ahụ tumadi mgbe isi ihe ahụ putara ihè nke oma. Inu isi ihe a na-amu maka ya ga-eme ka mmadu ghara ichefu ihe o mutara.

Yunit 4 Igbo Asurugasu na Igbo Nsujọ

Ndina

- 4.1 Mkpolite
- 4.2 Mbunuche
- 4.3 Igbo Asurugasu na Igbo Nsujọ
- 4.4 Nchikọta
- 4.5 Nrutuaka/Ngumi
- 4.5 Osis ajuju nkwale onwe nke mbu

4.1 Mkpolite

Mma asusuo bu bu n'osusu ya ka o di. Naani n'asurugasu asusu ka e si ahuta mma asusu. O nwere ihe ufodu banyere asusu ndi anaghi aputacha ihè n'asusu ederede ndi a na-esite naani n'osusu asusu eziputa. O bu naani ndi maara asu otu asusu maara maka mma asusu marakwa mgbe onye na-asu asusu na-asu ya etu o kwesiri na mgbe a na-asujo asusu ahụ. Nsuta na nsujọ asusu na-esite n'ihe ndi a ga-eleba anya n'okpuru ebe a.

4.2 Mbunuche

Na njedebe nkeji a, i ga-enwe ike:

- ikowa ihe bu Igbo asurugasu na Igbo nsujọ
- imata mgbe a suru Igbo nke oma na mgbe a sujoro ya
- ikwu ndi nsujọ asusu Igbo na-esitekarị n'aka ha

4.3 Igbo Asurugasu na Igbo Nsujọ

Igbo asurugasu kwesiri idi mma na nti mgbe a na-asu ya. Otutu ihe na-eme ka Igbo asuru asu di mma ma dikwa utọ na nti. Njirimara ezi Igbo asurugasu gunyere:

Ezi mkpopta uda

Nke a bu iji njiakpo kwesiri ekwesị wee kpwaputa uda asusu mgbe a na-asu asusu. Uda o bu di n'asusu nwere ezi mkpopta ya nwekwaa mkpojo ya. O buru na a kpoptaghị udaasusu n'uzo dabara adaba, o ga-eme ka asusu ghara idi mma na nti. N'omumu mkpopta uda, mkpurudasusu

niile nwegbadoro njiakpo e ji akpopta ha. Mgbe o bula e jighi njiakpo kwesirinụ wee kpopta uda, o na-ebute mkpohie uda na nsujo asusu. Omumaatu: **Chinekeobughi** Shinieke, **Onicha** obughi Onisha dg.

Ikute ume ofuma mgbe a na-ekwu okwu

Onye na-asu Igbo kwesiri ikuju ume afo mgbeo na-achio isu asusu ka Igbo o na-asu wee na-aga werewere. Nke a di mkpa n'ihi na o bu ume nkuputa ka e ji ekwu okwu. Onye na-asu asusu ekujughi ume afo agaghi asutacha asusu ka o ga-esi tooto na nti.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Gini bu ezi mkpopta uda?
2. Olee mkpa o di ikute ume ofuma mgbe a na-ekwu okwu

Ige onwe nti

Onye o bula na-ekwu okwu kwesiri ina ege onwe ya nti. Site n'ige onwe nti, onye na-ekwu okwu ga-ama mgbe ihe o na-ekwu na-adaba na mgbe o naghị adaba. E nwegasiri iwu na-achi asusu Igbo nke onye na-asu Igbo kwesiri irubere isi mgbe a na-ekwu okwu. O buru na agbasoghi iwu ndi a mgbe a na-asu asusu, o ga-eme ka osusu Igbo ghara idiototo na nti. Iwu ufodu onye na-asu Igbo kwesiri irubere isi gunyere iwu ndakorita udaume, olilo udaume, ndapuudaume dg.

Itinye udaolu kwesiri mgbe a na-ekwu okwu

Asusu Igbo bu asusu udaolu; n'ihi ya oge o bula a na-asu Igbo, o di mma ka e tinye udaolu ebe o kwesiri. Nke a so n'ihe mere na ndiocha anaghi asu Igbo nke oma n'ihi na asusu ha abughi nke udaolu kama o bu nke ndebeolu. Ya bu na mkpopta mkpuruokwu ndi nwere otu nsupe na nghota di iche iche ga na-enye ndi abughi ndi Igbo nsogbu.

Omumaatu mkpuruokwu na-aburu ndi abughi ndi Igbo nsogbu na mkpopta bu ufodu ndi a:

ike (power)	isi (head)
ike (bottom)	esi (odour)
ike (to share)	isi (blindness)

Mgbe a na-asu asusu, o bu naani itinye ezi udaolu ga-eme ka mkpopta mkpuruokwu ndi a daba na nti. Igbo asuruasu bu Igbo nke onye na-asu ya maara maka udaolu na ka e si ewebata ya oge a na-asu asusu. E tinyeghi ezi udaolu na-ebute nsujo asusu Igbo.

Njirimara Igbo nsujọ bu ntughari ihe ndi akowara n' elu ebe a. Ya bu, n'uzo di nkenke, njirimara Igbo nsujọ gunyere ndi a:

- (a) Agbasoghi ezi mkpopta uda
- (b) Ekuteghi ume nke oma
- (c) Egeghi onwe nti
- (d) Etinyeghiodaolu kwesiri ekwesiri
- (e) Agbasoghi iwu utosasusu Igbo

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Kedu uru o bara mmadu ige onwe ya nti mgbe o na-ekwu okwu?
2. Olee iwu ufodu onye na-asu Igbo kwesiri igbaso di ka o di n'ihe omumu a?
3. Kedu uru itinye udaolu bara maka ezi asurasu?

4.4 Nchikota

A kowara na Igbo asurasu kwesiriidi mma nanti mgbe a na-asu ya n' ihi ezi mkpopta uda, ikute ume, ige onwe nti, itinye udaolu ebe o kwesiri. E mekwara ka a ghota na ihe ndi na-eweta nsujọ Igbo gunyere etinyeghi ihe ndi e deputara n' ebe a n'oru mgbe a na-asu Igbo.

4.5 Nrutuaka/Ngumi

Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Mkpör: Njikoka Press.

Anedo, O.A. (2006). *Ndehie n'Ide Asusu Igbo na Ufodulhe Omumu Utosasusu Igbo*. Onitsha: Onwubiko Printing & Packaging Industry.

Anozie, C.C. (1999) *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka: Fulladu Publishing Company.

Ofili, N.D., Chukwu, A.O., & Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiiki: Sayensi Asusu 11*. Enugu: Computer Edge.

4.6 Osiisa ajuju nnwale onwe

Osiisa ajuju nnwale onwe nke mbu

1. Ezi mpoputa uda bu iji njiakpo kwesiri ekwesị wee kpowaputa uda asusu mgbe a na-asu asusu. Uda o bula di n'asusu nwere ezi mkpoputa ya nwekwaa mkpojo ya. O buru na a kpoputaghi udaasusu n'uzo dabara adaba, o ga-eme ka asusu ghara idi mma na nti.
2. Nke di mkpa ka ka Igbo onye ahụ na-asu wee na-aga werewere. Nke a di mkpa n'ih na o bu ume nkuputa ka e ji ekwu okwu. Onye na-asu asusu ekujughi ume afọ agaghi asutacha asusu ka o ga-esi tooto na nti.

Osiisa ajuju nnwale onwe nke abuo

1. Site n'ige onwe nti, onye na-ekwu okwu ga-ama mgbe ihe o na-ekwu na-adaba na mgbe o naghị adaba.
2. Iwu ufodu onye na-asu Igbo kwesiri irubere isi gunyere iwu ndakorita udaume, olilo udaume, ndapuudaume dg.
3. itinye ezi udaolu ga-eme ka mkpoputa mkporuokwu ndi a daba na nti. E tinyeghi ezi udaolu na-ebute nsujo asusu Igbo.

Yunit5 Odachi Diji Asusu n'Iru Oru Ya

Ndina

- 5.1 Mkpolite
- 5.2 Mbunuche
- 5.3 Odachi diji Asusu n'iru oru ya
- 5.4 Nchikota
- 5.5 Nrutuaka/Ngumi
- 5.6 Osiisa Ajuju Nnwale Onwe

5.1 Mkpolite

Na yunit di n'elu, i muru maka ihe ufodu na-enye aka maka asusu buru nke a suru nke oma ma ghara isujo ya asujo. N'ihe omumu a, i ga-amu maka ihe ufodu na-ebutere asusu odachi. Ufodu oge, asusu anaghi aruzu oru ya etu o kwesiri. Nke a na-aputakarị ihè mgbe ahughị akparamagwa a turu anya n'aka ndi e ji asusu ezi ihe. Nchoputa gosiri na ihe ole na ole a ga-emetu aka n'okpuru ebe a na-ebutere asusu odachi n'oru ya.

5.2 Mbunuche

A turu anya na i ga-amata:

- ihe ndi na-egbochi asusururu ya etu o kwesiri
- ka a ga-esi gbochie nsogbu ndi ahụ

5.3 Odachi diji Asusu n'iru oru ya

Na nkeji (3), e lebara anya n'ihe ndi na-enyere asusu aka iru oru ya nke oma. Na nkeji a, a ga-eleba anya n'ihe ndi na-eme na asusu anaghi aru oru ya etu o kwesiri. E nwere ihe ole na ole nwere ike ime ka asusu ghara iruzu oru ya. O bu ya mere na mgbe ufodu a kowachaara mmadu ihe, o gaghị enwe ike ighota ya iji kpaa agwa etu a turu anya n'aka ya. A ga-emetu odachi ndi a aka n'ebe a:

Etozughị oke

Di ka mmadu na-eto ka asusu ya na-etokwa ma obu na-esiwanye ike. O na-abu mmadu na-akata ahụ, o na-aghotawanye ihe. O bu ya mere na nwataagaghị enwe ike ikpa agwa aturu anyan'aka ya n'ihị na o nweghị ike ighotacha ihe e ji asusu akowara ya. Nke a mere na o bu ebe amamihe

mmadu jedebere n'asusu ka nghota ya ga-ejedebekwa. O buru na asusu e ji akowara mmadu ihe kariri ogo amamihe onye ahụ n'asusu, o gaghị enwe ike ighota ihe ana-akowa ma ya foduzie ikpa agwa a na-atu anya n'aka ya. Iji gbanahu odachi nke a, okwesiri ka e were okè asusu mmadu ga-aghota wee kuziere ya ihe ma obu kowaara ya ihe. Nke a putara na afọ ole mmadu di ga-enye aka imata ogo asusu ga-enwe ike ighota. Ewepu nke a, ogo mmata mmadu nwere n'asusu ga-enye aka imata oke nghota o nwere n'asusu.

Olusi

Nke a bu odachi ozọ nye asusu iru oru nke oma. Onye dara ogbi ma obu onye nti chiru anaghi anu ihe obula a gwara ya. N'otu aka ahụ, onye kpuru isi agaghị enwe ike ihu ka ihe a na-ezi ya di. Olosi ozọ di ka mmadu inwe ogbe ire nwere ike ime ka onye ahụ ghara inaasu asusu etu o kwesiri. Odachi nke a metutara ma onye na-ekwu okwu ma onye a na-agwa; oburu na onye na ekwu okwu nwere olusi, o gaghị na-ekwu okwu nke oma, nke a ga-eme ka onye/ndi o na-agwa ghara inu ihe o na-ekwu nke oma.

Mkpotu

Udi mkpotu di iche iche nwere ike ime ka asusu ghara iru oru ya. o buru na a noro ebe mkpotu di na-agwa mmadu ihe ma obu na-akuziri mmadu ihe, ndi/onye a na-akuziri ihe a gaghị anu ma ya fodu ighota ihe a na-agwa ya/ha.

Ajuru nkwale onwe nke mbu

1. Olee ihe etozughi oke na-asusu na-eweta? 2. Kowaa etu olusi si buru otu odaci diri oru asusu

Ekwusighi okwu ike

Nke a so n'otu ihe nwere ike ibu odachi nye oru asusu. O buru na onye na-ekwu okwu e kwusighi ike, onye a na-agwa agaghị anu ihe e kwuru iji kpa agwa a turu anya n'aka ya. Onye aguu na-agu ma obu onye oria ji aka ga-enwe nsogbu ichikota onwe ya ma ya fodu ikwu ihe mmadu ga-anu nke oma. Nke a nwere ike imetuta ma onye na-ekwu okwu ma onye a na-agwa okwu. Nke a bu eziokwu n'ihhi na eji ike ekwu okwu jiri kwa ike eche echiche. Mgbe mmadu nwere ahụ oku di ka iba, oyi, isi owuwa, afọ oruru ma o bu ahụ mgbu n'udi o bula, o gaghị enwe ike ige nti nke oma n'ihe a na-agwa ya site n'asusu. Mgbe onye a gwara okwu aghotachaghị ihe a gwara ya o gaghị akpa agwa a turu anya n'aka ya.

Anoghi ezigbo onodu

Onodu mmadu no na ya mgbe a na agwa ya okwu nwere ike imetuta nghota o ga-enwe banyere ihe agwara ya. Mmadu ikwu otu mgbe a na-akuziri ya ihe, isekpu ala ma obu noro n'elu ihe o buka di ka windo, aka oche, ga-eme ka obi ghara iru ya ala nke oma iji ghota ihe a na-agwa ya site n'asusu. O buru na onodu mmadu adighi mma, o gaghị enwe ike ichiko onwe ya iji ghota ihe e ji asusu akowara ya. Nke a bukwa otu odachi na-eme na asusu anaghi aruzu oru ya.

Esoghi iwu asusu

Asusu o buka nwere iwu na-achị nakwa usoro o si aruru. Mgbe a na-ekwu okwu, o buru na agbasoghi iwu asusu ahu nke oma, ihe a na-ekwu agaghị adabacha etu o kwesiri. N'asusu Igbo, e nwere iwu ufodu na-achitotasusu Igbo di ka, iwu ndakorita udaume, iwu udaolu, olilo udaume, ndagba mgbochiume dg. O buru na etinyeghi iwu ndi a n'oru mgbe a na-ekwu okwu, o ga-emetuta nghota ihe a na-ekwu. Ozu bu na asusu agaghị na-aga were were n'onu mgbe a na-asu asusu nke nwere ike ibute enweghi mmasi ige nti n'akuku onye a na-agwa okwu. Agbasoghi iwu utotasusu tumadi iwu udolu na olilo udaume na-emetuta mkpofuta mkpuru okwu.

Ajuru nkwale onwe nke abuo

1. Kedu ihe ga-eme ka mmadu ghara ikwusi okwu ike? 2.. Kowaa uru o bara mmadu iso iwu asusu.

5.4 Nchikota

Asusu nwere ihe ndi na-enyere ya aka iruru nwekwaa ihe ndi na-egbochi oru asusu. Odachi ndi a kowara n'elu kwesiri ka e site n'uzo diiche iche mee ka ha ghara ime ka asusu nwee ihe mkpobi ukwu n'oru ya.

5.5 Nruṭuaka/Ngumi

Anozie, C.C. (1999). *Lingwistiiki Sayensi Asusu*. Nsukka:Fulladu Publishing Company.

Ofili, N.D., Chukwu, A.O., Anozie, C.C. (2012). *Lingwistiiki Sayensi Asusu*11. Enugu: Computer Edge.

5.6 Ọsịsa Ajuju Nnwale Onwe

Ọsịsa Ajuju Nnwale Onwe nke mbu

1. Ọ bụrụ na asụsụ e ji akọwara mmadụ ihe kariiri ogo amamihe onye ahụ n'asụsụ, ọ gaghi enwe ike ighota ihe ana-akowa ma ya foduzie ikpa agwa a na-atu anya n'aka ya. Afọ ole mmadụ di ga-enye aka imata ogo asusuo ga-enwe ike ighota. Ewepu nke a, ogo mmuta mmadụ nwere n'asusu ga-enye aka imata oke nghota o nwere n'asusu.
2. Onye dara ogbi ma obu onye nti chiri anaghi anu ihe obula a gwara ya. N'otu aka ahụ, onye kpuru isi agaghi enwe ike ihu ka ihe a na-ezi ya di. Ozọ, di ka mmadụ inwe ogbe ire nwere ike ime ka onye ahụ ghara ina asu asusu etu o kwesiri. Otutu olusi ndi a ga-eme ka onye/ndi o na-agwa ghara inu ihe o na-ekwu nke oma.

Ọsịsa Ajuju Nnwale Onwe nke abuo

1. Nke a mgbe mmadụ nwere ahụ oku di ka iba, oyi, isi owuwa, afọ oruru ma o bu ahụ mgbu n'udi o bula, ọ gaghi enwe ike ige nti nke oma n'ihe a na-agwa ya site n'asusu.
2. Ọ bụrụ na agbasoghi iwu asusu ahụ nke oma, ihe a na-ekwu agaghi adabacha etu o kwesiri. Ọ bụrụ na etinyeghi iwu ndi a n'oru mgbe a na-ekwu okwu, ọ ga-emetuta nghota ihe a na-ekwu. Ozọ bu na asusu agaghi na-aga were were n'onu mgbe a na-asu asusu nke nwere ike ibute enweghi mmasi ige nti n'akuku onye a na-agwa okwu. Agbasoghi iwu utasusu tumadi iwu udolu na olilo udaume na-emetuta mkpopta mkpuru okwu.

MODUL 5 ỌNỌDỤ ASUSU IGBO NA NAIJIRIA

- Yunit 1 Asusu Igbo na Ndi Ọgbò Ya
 Yunit 2 Nsogbu na-echere Asusu Igbo Aka Mgba
 Yunit 3 Uzọ Nzọpụta Asusu Igbo

Yunit 1 Asusu Igbo na Ndi Ọgbò Ya

Ndịna

- 1.1 Mkpọlite
- 1.2 Mbunuche
- 1.3 Asusu Igbo na ndi Ọgbò ya
 - 1.3.1 Ọnọdu Asusu Igbo n'ebe ỌgbòYa Ndi Ọzọ di
 - 1.3.2 Ọnọdu Asusu Igbo n'Ogo Agumakwukwo
 - 1.3.3 Ọnọdu Asusu Igbo N'Igwe Ozuruuwa (Intaneti)
 - 1.3.4 Mgbanwe ufodu e nwere n'Asusu Igbo
- 1.4 Nchikota
- 1.5 Nrutuaka/Ngumi
- 1.6 Osiisa Ajuju Nnwale Onwe

1.1 Mkpọlite

Tupu e guzobe otu na-ahụ maka Iwelite Asusu na Omanala Igbo (Society for Promoting Igbo Language and Culture- SPILC) n'afọ 1950, asusu Igbo nọ n'ọnọdu jọgburu onwe ya nke butere oke ndaghachi azu na achitaghị aja n'ebe asusu agburu ndi ọzọ di na Naijiria di. O bu site n'igba mbo F.C. Ọgbaalu ka e jiri choputa ma guzobe otu SPILC. Malite na mgbe otu SPILC bidoro oru ikwalite asusu Igbo, e nweela ihe mgbanwe putara ihè banyere ọnọdu asusu Igbo na Naijiria. Otu ihe na-ewuli ọnọdu asusu bu inwe ndi/otu o di n'aka isite n'uzo diiche iche na-agba mbo iji hu na asusu a hanyere ha n'aka na-eto eto ma na-akawanye mma. Nke a di nnukwu mkpa n'ihu na asusu di ndu ma nwekwaa ike inwu anwu. Ya bu, o buru na a naghị eleru asusu anya site n'inyeju ya afọ nakwa ime nhazi di iche iche n'ime ya, asusu ahụ nwere ike na-ata ahụ ma malite inwu. Otu SPILC gbara nnukwu mbo ime ka asusu Igbo bjarute n'ogo o nọ na ya taa tinyere inwete ọnọdu di ka otu n'ime asusu ato putakarichara ihe na Naijiria.

1.2 Mbunuche

Na njedebe nkeji a,

- I ga-amata maka otu SPILC
- I chọpụta ọnọdụ asụsụ Igbo na Najjiria
- Chọpụta mgbanwe dị iche iche SPILC weteere asụsụ Igbo

1.3 Asụsụ Igbo na Ndi Ògbò Ya

Asụsụ atọ ka ọnọdụ ha pụtakarịchara ihè na Najjiri a taa. Habụ Hausa, Igbo na Yoruba. Nke a bụ site na ntuzi aka gọọment etiti (1979). Nke a bụ nnukwu ohere nye asụsụ Igbo n'ihì na n'ime agbụrụ ruru narị abụọ na ụma, agbụrụ Igbo nwetere ohere nke asụsụ ha ịbụ otu n'ime agbụrụ atọ ewelitere asụsụ ha elu. Ohere dị etu a abụghị ihe a ga-eji gwuri egwu n'ihì na agbụrụ ụfọdụ ndị ewelitebeghị ọnọdụ asụsụ ha na-agba nìkanika na-achọkwa ụzọ ha ga-esi mee ka asụsụ ha pụta ihè. Nke a mere na ọ dị mkpa ka e tinye anya na mmiri iji hụ na anapughị ndị Igbo ọnọdụ e nyere asụsụ ha. E lebaa anya na nchọcha ụfọdụ e merela banyere ọnọdụ asụsụ ụfọdụ na Najjiria (hụ Ejiofor 2012), o doro anya na asụsụ Igbo na-achọ itufu ọnọdụ nke atọ e nyere ya n'ihì ụfọdụ ihe a ka ga-eleba anya tupu a chikọta ihe omumụ a.

1.3.1 Ọnọdụ Asụsụ Igbo n'ebe Ògbò Ya Ndi Ọzọ di

Ọ bụrụ na atulee ọnọdụ asụsụ Igbo n'ebe ọ gbasara ọnọdụ ya n'etiti asụsụ abụọ ndị ọzọ, a ga-ahụ na abia n'ọnuogugụ ndi na-asụ asụsụ, na ndi na-asụ asụsụ Igbo pekarichara. (hụ: Ejiofor, 2012) maka nke a.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Deputa asụsụ atọ pụtakarịchara ihe na Najjiria
2. Kedu ọnọdụ Asụsụ Igbo na ogbo ya ndi ọzọ?

1.3.2 Ọnọdụ Asụsụ Igbo n'Ogo Agumakwukwo

Ọ bụ eziokwu na a na-amuzi asụsụ Igbo n'ogo mmụta di iche iche ta a, mana e lebaa anya n'onu ogugụ uloakwukwo na-akuzi Igbo nakwa onuogugụ umu akwukwo na-agu Igbo, a ga-ahụ na onuogụ uloakwukwo ebe a na-amu asụsụ ndi ọzọ di ka Hausa, Yoruba kari di n'onuogụ. Onuogụ umu akwukwo na-agu asụsụ Najjiri ndi ọzọ kakwa onu ogugụ ndi na-amu Igbo (Gụọ Ejiofor 2012: 61-77). Ọ bụihe di mma na e nweela mgbanwe

gbasara onu ogugu ebe a na-amu Igbo nakwa ndi na-amu Igbo mana e nwere ike igafe ebe a no ugbua.

1.3.3 Onodu Asusu Igbo N'Igwe Ozuruuwa (Intaneti)

Di ka chi na-efo ka mgbanwe di iche iche na-abata n' uwa. Iji mee ka asusu na-eto, ndi nwe asusu di iche na-agba mbu ihu na ha na-ewebata mgbanwe ndi na-abata site na mmekorita mmadu na ibe ya n' asusu ha. E lee anya na ihe gbasara ngwa nzikorita ozi di ka: ekwentu, komputa na igwe ozuruuwa, a ga-ahu na asusu Igbo achitabeghi aja. O bu eziokwu na ihe ndi a amaliteghi n' ala Igbo mana ha abatala ala Igbo, ndi Igbo nabata ha jirikwa ha na-aru oru. O dizi mkpa na ndi Igbo ga-agbali iji asusu ha na-ezikorita ozi n' igwe mmekorita ndi a, n' ihi na o nweghi asusu e mewere iche maka igwe nzikorita ozi ndi a.

Ajuju nnwale onwe nke abuo

1. Kowaa onodu Asusu Igbo n'ogo agumakwukwo
2. Olee igwe intaneti ga-enyere Asusu Igbo aka?

1.3.4 Mgbanwe ufodu nwere n'Asusu Igbo

N'ebe a, a ga-eleba anya na mgbanwe ufodu enwere n' asusu Igbo n' afu ole na ole gara aga. ufodu n'ime mgbanwe ndi a sitekariri na mbu otu SPILC gbara n'ime oge ha no n'oru ikwalite asusu na omenala Igbo. Mgbanwe ndi a gunyere:

1. ime ka otutu ndi mmadu bi n' ala Igbo nakwa mba ndiozo matawnanye ihe gbasara asusu Igbo nke oma
2. ihu na asusu Igbo enweela onodu nke ya n' usoro agumakwukwo n'ogo mmuta nakwazi n'ulo akwukwo di iche iche n' ala Igbo nakwa ebe ufodu abughi ala Igbo di ka Lagos na Ibadan. A na-amuzi Igbo n' otutuulo akwukwo di elu na Najjiria.
3. ime ka asusu Igbo nwetaonodu n'ule di iche iche a na-ele na Najjiria di ka WAEC, NECO, GCE, JAMB
4. ime ka asusu Igbo buru otu n'ime asusu atoe nwere na Najjiria nke nwata o bua ga-amuriri otu n'ime ha tutu o banye n'ulo akwukwo di elu.

1.4 Nchikota

O bu eziokwu na asusu Igbo bu otu n'ime asusu atoe putara ihu na Najjiria, ma o dikwa mkpa ka a malite ichukwa na ileru asusu Igbo anya

ka o wee na-aga n'ihu. E meghietu a, mgbe na-adighi anya, asusu agburu ndiozo nwere ike inapu asusu Igbo onodu e nyere ya n'ala anyi.

1.5 Nrutuaka/Ngumi

Ejiofor, P. (2012). *Ibeku Ndi Igbo maka Asusu Igbo*. Enugu: Valid Publishing Company.

Ezikeojiaku, P.A. (1989). *Fonoloji na Utoasusu Igbo*. Ibadan: Macmillan Nigeria.

Federal Republic of Nigeria (2004). *National Policy on Education*. 4th ed. Lagos: NERDC Press.

Okere, T. (2009). *Uta Azu: Onodu Ndi Igbo na Naijiria*. Onitsha: Versity Publishing Company.

Ohiri-Aniche, C. (2011). *Onodu Asusu Igbo: Oge Ugbu a na Odinihu*. 6th F.C. Ogbalu Memorial Lecture. Onitsha: Versity Publishing Company & Nnamdi Azikiwe University.

1.6 Osiisa Ajuju Nnwale Onwe

Osiisa Ajuju Nnwale Onwe nke mbu

1. Asusu ato putakarichara ihe na Najiriya bu Hausa, Igbo na Yoruba.
2. Onuogugu ndi na-asu asusu Igbo pekarichara onuogugu ndi n'asu Asusu Igbo na Yoruba

Osiisa Ajuju Nnwale Onwe nke abuo

1. Otutu ndi okammuta na-ekwu na onuogugu ulokwukwo na-akuzi Igbo nakwa onuogugu umu akwukwo erughi onuogu ulokwukwo ebe a na-amu asusu ndi ozu di ka Hausa, Yoruba Onuogu umu akwukwo na-agu asusu Najiri ndi ozu kakwa onu ogugu ndi na-amu Igbo
2. ekwenti, komputa na igwe ozuruwa. O dizi mkpa na ndi Igbo ga-agbali iji asusu ha na-ezikorita ozi n'igwe mmekorita ndi a, n'ihina o nweghi asusu e mewere iche maka igwe nzikorita ozi ndi a.

Yunit 2 Nsogbu na-echere Asusu Igbo Aka Mgba

Ndina

- 2.1 Mkpolite
- 2.2 Mbunuche
- 2.3 Nsogbu na-echere Asusu Igbo Aka Mgba
- 2.4 Nchikota
- 2.5 Nrutuaka/Ngumi
- 2.6 Osisia Ajuju Nnwale Onwe

2.1 Mkpolite

Onodu asusu Igbo no na ya ta a nwere ihe butere ya. Na asusu di ndu aputaghi na asusu nwere ike ime ihe o bua n'onwe ya. O bu mmadu bu aka na ukwu asusu nwere. Nke a putara na o bu ndi nwe asusu ga-ekwu ogo asusu ha ga-eru. O buru na ndi nwe asusu enweghi mbo ha na-agba maka asusu ha, asusu ha ga-anoro ha n'onodu ha hapuru ya ruo mgbe ha tinwere anya na uche ha na ya. O buru na asusu Igbo anaghi aga n'ihu etu o kwesiri ta a, o bu ndi Igbo ka uta diiri maka na onye arachaghi onu ya, uguru arachaara ya.

2.2 Mbunuche

Na nkeji a, i ga-amuta:

- Nsogbu ndi na-echere asusu Igbo aka mgba
- Ka ndorondoro otografi si weghachi asusu Igbo azu
- Ka ndi di iche iche si buru nsogbu nye asusu Igbo

2.3 Nsogbu na-echere Asusu Igbo Aka Mgba

Tupu asusu o bua akwuru chim, a na-enwe nsogbu di iche iche na-ama ya aka n'ihu. N'ime asusu ndi e ji eje mba ta a, o nweghi nke enweghi ihe ima aka di iche o gabigara tupu o nwee ike ikwuru n'ukwu ya. O burugodu na asusu akwurula n'ukwu ya, a ga na-elerukwa ya anya iji hu na o laghi azu kama o gana-aga n'ihu n'ihu. Nsogbu ufodu na-echere asusu Igbo aka mgba gunyere ndi a:

- a. Ndorondoro otografi nke e nwere n'agbata afu 1929 rue 1961
- b. Akparamagwa ndi Igbo n'onwe ha n'ebe asusu Igbo di

- c. Akparamagwa Gọmentị na ndị nọ n'ọchịchị n'ogo dị iche iche
- d. Agha a na-ebuso asụsụ Igbo site n'aka ndị isi ụlọ akwụkwọ na ndị nkuzi
- e. Ndi isi ụka e jighi asụsụ Igbo kpọrọ ihe.

Ndọrọndọrọ Ọtọgrafi

Otu nnukwu ọdachi asụsụ Igbo nwere sitere na ndọrọndọrọ ọtọgrafi nke malitere n'agbata afọ 1929 wee rue 1961. Tupu e weputa usoro edide Igbo nke gọmentị kwadoro nke Onwu weputara n'afọ 1961, e nwere ndọrọndọrọ dị iche iche banyere usoro edide nke a ga-eji na-edede Igbo. Ọtọgrafi ndị e ji malite ide Igbo tupu 1961 bụ ndị a: Otografiji CMS (1852), na ọtọgrafi IdaWard. Ọ bụ mgbagwoju anya na mgbaghari anya a na-enwe n'ọtọgrafi ndị a buru ụzọ pụta mere na achọbara ụzọ a ga-esi gbochie ya site n'ituputa usoro edide ọhụrụ. N'ime ogologo oge a na-enwe nsogbu ọtọgrafi, asụsụ Igbo kwụ otu ebe n'ihia na ndị odee amaghị usoro edide ha ga-eji dee ihe ha chọrọ ide. Ndi odee ndi kachiri anya dee akwukwo n'oge ahụ nwere ọghom n'ihia na ụfọdu ka a nabataghị ihe ha dere n'ihia usoro edide ha jiri deputa ya. Ihe ịma aka dietu a mere ụfọdu ndi nwere mmasi ide ihe n'asusuIgbo hapuziri iji asusu Igbo dee ma were asusu Bekee; n'ihia ya, elepuru anya n'asusu Igbo, otutu ndi odee wunye n'asusuBekee guwa ma dewe akwukwo di iche iche n'asusu Bekee. Nke a digidere ruo mgbe e nwere mkpebi gbasara usoro edide Igbo. Ma tupu oge a otutu ndi okamuta e nwezikwaghị mmasi iji asusu Igbo dee ihe. Ọ bukwa n'ime oge a ka asusu ndi ozọ gafere asusuIgbo n'ihia gbasara omumu na odide asusu nne.

Akparamagwa ndi Igbo n'onwe ha n'ebe Asusu Igbo di

Ndi ocha chiru ala Igbo n'oge mbu jiri uzọ aghugho di iche iche mee ka ndi Igbo na-ahuta asusu Bekee ka asusu kacha ibe ya mma. N'ihia uru di ihe iche ndi na-agu/maara asu Bekee na-enwete n'oge ahụ, ndi Igbo maliteziri iji ike muo asusu Bekee ebe o bu na ịma asusu Bekee putara inwete oru n'aka ndi ocha na kwa ihe ndi ozọ na-eso ya n'azu. Udi echiche di etu a ka na-aga n'ihu n'etiti ndi Igbo, ha na-ahutazi asusu ha di ka nke abaghị uru nke o nweghi ihe e ji eme. Iwu di iche iche ndi ocha tiri gbasara asusu Bekee nyeziri aka mee ka ma onye ihu ma onye azu jiri oso na-achuso asusu Bekee; Asusu Igbo aburuzie ehi oha nwe na-arahu n'agu. Nke aka bu nnukwu nsogbu ruo taa; o bu eziokwu na ndi ocha ahapula ala Igbo kemgbe mana mkpuru ha kuru na ndu ndi Igbo agbanyela nnukwu mgborogwu ghozie nwa tote o tokwuru. Ka o si di ugbo a bu na, kama onye Igbo agaghị amuta asusu Bekee, o hapu isu asusu nne ya. Nke ka njo bu na otutu ndi nne na nna anaghị eji asusuIgbo azulite umu ha.

Ajuju nwale onwe nke mbu

1. Deputa ufodu nsogbu na-echere Asusu Igbo aka mgba
2. Olee otografị ndi e ji ede ihe tupu afọ 1961?
3. Kedu udi agwa ndi Igbo na-akpaso asusu ha?

Akparamgwa ndi ochichi

Nsogbu ozọ asusu Igbo nwere bu na ndi na-achị ala Igbo e nweghị mmasi n'asusu Igbo. N'agbanyeghị na goomentị etiti enyela ntuzi aka gbasara iji asusu nne na-enwe mmekọ n'ogo ochichi di iche iche mana o nwebeghị onye gbara mbọ ihu na asusu Igbo ghorọ asusu e ji aru oru n'ulo omebe iwu nakwa ulorọ goomentị ndiozo. A na-eji asusu Bekee eme ngara ebe asusu Igbo na-anwunyụ anya. E lee anya n'asusu ndi onodu ha di elu n'obodo di ihe iche iche, a ga-achoputa na o bu goomentị tinyere iwu ndi mere na onodu asusu ndi ahụ gbanwere. O buru na goomentị gbachie nkiti, enweghị ka otu onye ma obu otu ga-esi nwee ike ime ka ndi mmadu tugharia uche banyere ikwado asusu ha.

Agha a na-ebuso Asusu Igbo site n'aka ndi isi ulokwukwo na ndi nkuzi

E wezuga ndi goomenti, ndi isi ulokwukwo di iche iche na ndi nkuzi sokwa n'otu ndi nwere ike ime ka asusu Igbo gbanye mgborogwu na ndu umu akwukwo. Ndi nkuzi nwere ike ime ka umu akwukwo nwee ma o bu ghara inwe mmasi n'asusu nne ha (Igbo). Ufodu ndi nkuzi anaghi ekwe ka umu akwukwo suo asusu nne ha, n'ihu na ufodu na-asi na ihapu ka umu akwukwo na-asu asusu nne na-eme ka ha na-eme oke mkpotu. Mgbe ufodu a na-apia umu akwukwo ihe ma obu daaha nha. N'uzo di otu a, umuaka na-ahutazi asusu nne ha di ka ihe di njo nakwa ihe e kwesighi iji mee ngala.

Ndi isi uka ejighi asusu Igbo kporo ihe

Ndi isi uka di iche iche nwere ike ime ka ndi uka ha nwee mmasi n'asusu nne ha. N'ala Igbo, ndi isi uka ka n'onu ogugu ji asusu Bekee edebe uka werekwa ya na-ekwu okwu Chukwu. N'uloka ufodu n'ala Igbo, o kachasi ndiuka pentikostu, a na-ekewa ndi na-anu Bekee na ndi anaghi anu Bekee. Ebe a na-edebe ndi anaghi anu asusu Bekee gosiri na ha bu ndi amaghi akwukwo; ndi ekwesighi ikwanyere ugwu. Nke a bu ihe mwute n'ihu na mgbe ufodu ndi anaghi anu Bekee, n'ihu na ha enweghị ohere igu akwukwo na-eji n'ihu udi ihe ihere ma obu mmechu ihu a dobe ahụ ka ha na-anu ihe e ji Bekee agwa ha ka ndiozo ghara inaahuta ha di ka ndi e kwesiri imere ebere. E kwesiri iji asusu Igbo na-akuzi ihe n'uloka niile di n'ala Igbo. O buru na e nwere ndi na-anaghi anu

asusu Igbo, a ga-achoro ha onye ga-eji asusu Bekee na-akwara ha ihe a na-ekwu.

Ajuju nkwale onwe nke abuo

1. Nye obere nkwa maka agwa ndi nkuzi na ndisi ulo akwukwo ebe asusu Igbo di.
2. Olee omume ndi isi uka ebe Asusu Igbo di? .

2.4 Nchikota

A na-atu anya na nwata akwukwo na-eme ihe omumu a, ga-enwe mkpalite gbasara asusu Igbo na ihe o nwere ike ime ka asusu na-aga n'ihu. Onye Igbo o buka ketere oke na nsogbu asusu Igbo na-enwe n'ogbo ahia asusu. Asusuufodu di ka nke Bekee na-eme nke oma n'ihikwado ndi nwe ya na-enye ya n'udi di iche iche. Iji hu na mmiri erighi asusu Igbo, e si n'ihe omumu a na-akpoku ndi Igbo niile ka ha tugharia uche banyere asusu ha.

2.5 Nrutaka/Ngumi

Anizoba, O.M. (2013). *Nke m Akola m: Ndi Igbo na Asusu Ha*. N'ime Agumagu nke Asato maka Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalu (2013). Onitsha: Versity Press.

Ejiofor, P. (2012). *Ibeku Ndi Igbo maka Asusu Igbo*. Enugu: Valid Publishing Company.

2.6 Osiisa Ajuju Nnwale Onwe

Osiisa Ajuju Nnwale Onwe nke mbu

1. Ufodu nsogbu na-echere asusu Igbo aka mgba bu ndi a:
 - a. Ndongoro otografi nke e nwere n'agbata afọ 1929 rue 1961
 - b. Akparamagwa ndi Igbo n'onwe ha n'ebe asusu Igbo di
 - c. Akparamagwa Gomentị na ndi no n'ochichi n'ogo di iche iche
 - d. Agha a na-ebuso asusu Igbo site n'aka ndi isi ulo akwukwo na ndi nkuzi
 - e. Ndi isi uka e jighi asusu Igbo kporo ihe
2. Otografi ndi e ji malite ide Igbo tupu 1961 bu ndi a: Otografii CMS (1852), na otografi IdaWard.
3. Ndi Igbo na-ahutazi asusu ha di ka nke abaghi uru nke o nweghi ihe e ji eme. Iwu di iche iche ndi ocha tiri gbasara asusu Bekee nyeziri aka mee ka ma onye ihu ma onye azu jiri oso na-achiso asusu Bekee. Otutu ndi Igbo na-akpaso Asusu Igbo di ka ehi oha nwe na-arahu n'agu.

Osiisa Ajuju Nnwale Onwe nke abuo

1. Ufodu ndi nkuzi anaghi ekwe ka umu akwukwo su o asusu nne ha, n'ih na ufodu na-asị na ihapu ka umu akwukwo na-asu asusu nne na-eme ka ha na-eme oke mkpotu. Ufodu ndi nkuzi na ndisi ulo akwukwo na-apia umu akwukwo ihe ma o bu daaha nha.
2. Ndi isi uka ka n'onu ogugu ji asusu Bekee edebe uka werekwa ya na-ekwu okwu Chukwu. N'uloka ufodu n'ala Igbo, o kachasi ndiuka pentikostu, a na-ekewa ndi na-anu Bekee na ndi anaghi anu Bekee. Ebe a na-edebe ndi anaghi anu asusu Bekee gosiri na ha bu ndi amaghi akwukwo; ndi ekwesighi ikwanyere ugwu.

Yunit 3 Ụzọ Nzọpụta Asụsụ Igbo

Ndịna

- 3.1 Mkpọlite
- 3.2 Mbunuche
- 3.3 Ụzọ Nzọpụta Asụsụ Igbo
- 3.4 Nchịkọta
- 3.5 Nrụtuaka/Ngụmi
- 3.6 Ọsịsa Ajujụ Nnwale

3.1 Mkpọlite

Ọ bụ eziokwu na ndị dibia oyibo mere ka a ghotā na o nwere ọjā ndi enweghi ọgwu e ji agwo ha. N'uche m, nke a abuchaghi eziokwu; kama ihe ka mma ikwu gbasara ọjā ndi ahụ bụ na achoputabeghi ọgwu ndi nwere ike igwo ha. Ọjā asusu Igbo na-aria ta a nwere ọgwu nwere ike igwota ya. Ihe bụ nsogbu bụ ndi Igbo ikwete na ahụ adichaghi hamma tinyere ikwete ka a gbaa ha ọgwu ga-agwo ọjā ha na-aria. Nke bụ eziokwu bụ na ihe na-aria asusu Igbo bụ ndi Igbo n'onwe ha; ọ buru naha ga-ekwe ka ndi maara maka asusu gbaa haogwu kwesirinu, onodu asusu Igbo ga-agbanwe. A ga-arutugasi ihe di iche iche e nwere ike ime iji tutee asusu Igbo n'okpuru ebe a.

3.2 Mbunuche

Na ngwucha nkeji a, Iga-

- Amata ihe ndi e nwere ike ime iji zoputa asusu Igbo
- Akowa ka I ga-esi gbaa mbọ maka odimma asusu Igbo

3.3 Ụzọ Nzọpụta Asụsụ Igbo

Ihe ndi a ga-eme ka onodu asusu Igbo gbanwee gunyere ndi a:

Gọmentị inwe mmasi n'asusu Igbo

Ọ buru na mmasi adighi, agaghi enwe onunu oku n'obi gbasara igbanwe onodu asusu Igbo. Gọmentị ala Igbo kwesiri inwe mmasi n'asusu Igbo di ka otu uzọ e si eziputa omenala Igbo. A choo ka omenala Igbo na-aga n'ihu, ọ bụ naani asusu Igbo ka a ga-eji mee nke a. Gọmentị ala Igbo

niile nwere ikike ikwu ihe a ga-eme n'ala ha na-achị dī ka o si metụta asụsụ. Ọzọ, o kwesiri ka a na-ahoputa ndi nwere mmasi n'ihe gbasara iwelite asụsụ Igbo n'ochichi. O buru na ndi na-achị ala Igbo achoghị ima ma asụsụ Igbo o na-anwu anwu ka o na-ada ada, mara na o gaghị enyere anyi aka maka na asụsụ bu ide ji omenala mba. Tupu a hoputa mmadu n'ala Igbo maka ochichi n'ogo di iche iche, a ga-ebu uzọ choputa ihe ha bu n'obi gbasara asụsụ Igbo tinyere ikwe nkwa na asụsụ Igbo agaghị ada n'aja mgbe ha no n'ochichi. Ndi ochichi kwesiri ihibe iwu ga-enye aka ihu na ndi mmadu sonyere n'ogu ihu na onodu asụsụ Igbo gbanwere.

Nkuzi gbasara uru asụsụ bara

N'ihhi nghota ndi ocha kunyere n'ime ndi Igbo gbasara asụsụ ha, ndi Igbo na-eche na o nweghi ihe ichukwa asụsụ ha ga-abara ha. Nke a abughi eziokwu n'ihhi na nchoputa gosiri na asụsụ o bu la nwere adimike di n'ime ya nke nwere ike igbanwe onodu akunuba obodo. Iji mee ka echiche ndi Igbo banyere asụsụ ha gbanwee e kwesiri ihibe ogbako nkuzi di iche iche n'ihe gbasara asụsụ ha na uru ikwalite ya bara. Nke a ka bukwa ihe a ga-eme site na nkwado goomentị maka na o bu ego ka e ji eme ihe o bu la bara uru.

E nwere ike ihazi ogbako nkuzi a n'ogo di iche iche iji mee ka o banye na nti ndi Igbo nile. E nwere ike ime ya n'ogo mmuta di iche iche maka ndi nkuzi na umu akwukwo; e nwekwara ike chikoba nkuzi n'ulo uka di iche iche ka ndi ukochukwu na ndi nne na nna soro ghota ihe gbasara asụsụ na uru o barai kwalite asụsụ nne.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1. Nye obere nkwa ihe Govementi ga-eme ka Asusu Igbo gbanwee 2. Olee ihe e nwere ike ime ka echiche ndi Igbo gbanwee maka asusu ha?

Onyinye maka ikwalite asụsụ Igbo

N'asusu di iche iche, e nwere ihe nrite di iche iche edebere maka ndi ga-eme nke oma. E nwere ya n'asusu Bekee. Iji maa atu, ndi Bekee tinyere nturugo maka ndi kacha kpaa ike n'asusu Bekee n'awa a na-akpo "Nturuugo Udo Nobel" (Nobel Peace prize) nke onye Naijiria Okammuta Wole Soyinka nwetago tinyere Nturuugo nke Okammuta Chinua Achebe onye Igbo nwetere maka akwukwo ya bu "Things Fall Apart" (guo Daily independent, August 27, 2007) nke akporo "Man Broker International Prize for Literature". Nwaada Chimamanda bukwa Onye Igbo ritekwa nturugo a kporo "Orange Broadband Prize for Fiction n'afọ 2007 maka akwukwo ya o kporo "Half of a Yellow Sun". Ihe nturuugo ndi a niile bucha ihe agbamume na itu akpiri nye ndi mmadu ka ha

we na-agbasi mbọ ike n'ikwalite asusu Bekee. Ego a na-enye ndi ritere nturuugo abughị obere ego maka na ihe di mma di mma, onye gbaa mbọ a naa ya aka. Udi nturuugo a dikwa n'asusu ndiozo di ka Hausa na Yoruba mana o dikabeghi n'ala Igbo. Gogomentị nakwa ndi huru asusu Igbo n'anya nwere ike itinye udi, nturuugo di iche iche maka asusu Igbo. E nwere ike ime ya n'ogo agumakwukwo di iche iche karisia n'ebe ndi natolite etolite no, nke a ga-enye aka mee ka ha nwebe mmasi n'asusu nne ha.

Oru puru iche maka ndi guru Igbo

Nke a di kwa nnukwu mkpa maka ikwalite asusu Igbo. O buru na onye o bula guru Igbo ma mee nke oma na ya ga-enwete oru ma o gucha, o ga-eme ka ndi ntorobia malite igu Igbo n'ulo akwukwo di elu. Nke a dikwa ndi gogomentị na ndi isi mahadum di iche iche n'aka.

Imechi ulo akwukwo o bula anaghi akuzi ma o bu asu Igbo na ya n'ala Igbo

E kwesiri ime ya ka o buru iwu na tupu gogomentị enye ulokwukwo ndi mmadunwe ikike imalite agumakwukwo na ha ga-ekweta igu na isu Igbo n'ulokwukwo ndi ahụ tinyere ikweta na agaghi amachi umu akwukwo isu asusu nne ha.

Ajuju nkwale onwe nke mbu

1	Olee ndi Najirija nwetarala ihe onyinye "Nturuugo Udo Nobel"?
2.	Deputa ndi ihe ise a ga-eme ka onodu asusu Igbo gbanwee

3.4 Nchikota

Nzoputa asusu Igbo di ndi Igbo n'aka. O nweghi asusu na-aga n'ihu ma o buru na ndi nwe ya akwadoghia nke oma. O buru na etinye ihe ndi atuputara n'elu ebe a n'oru, a na-atu anya na a ga-azoputa asusu Igbo. Ntuzi aka e nyere n'elu ga-enyekwa aka mee ka asusu Igbo nweta ezigbo onodu n'ogbohia asusu. O di mkpa ka a malite itinye ihe ndi a n'oru n'ihi na ka chi na-efo ka asusu ndi nwere agba na-elo ibe ha.

3.5 Nruṭuaka/Ngumi

Anizoba, O.M. (2013). *Nke m Akola m: Ndị Igbo na Asusu Ha*. N'ime Agumagụ nke Asatọ maka Chief (Dr) F. Chidozie Ogbalụ (2013). Onitsha: Versity Press.

Ejiofor, P. (2012). *Ibeku Ndị Igbo maka Asusu Igbo*. Enugu: Valid Publishing Company.

3.6 Ọsịsa Ajuju Nnwale Onwe

Ọsịsa Ajuju Nnwale Onwe nke mbu

1. Gọọmentị ala Igbo kwesiri inwe mmasi n'asusu Igbo di ka otu uzọ e si eziputa omenala Igbo. Tupu a hoputa mmadu n'ala Igbo maka ochichi n'ogo di iche iche, a ga-ebu uzọ choputa ihe ha bu n'obi gbasara asusu Igbo tinyere ikwe nkwa na asusu Igbo agaghi ada n'aja mgbe ha no n'ochichi. Ndi ochichi kwesiri ihibe iwu ga-enye aka ihu na ndi mmadu sonyere n'ogu ihu na onodu asusu Igbo gbanwere.
2. Iji mee ka echiche ndi Igbo banyere asusu ha gbanwee e kwesiri ihibe ogbakọ nkuzi di iche iche n'ihe gbasara asusu ha na uru ikwalite ya bara.

Ọsịsa Ajuju Nnwale Onwe nke abuo

1. Okammuta Wole Soyinka nwetago tinyere Nturuugo nke Okammuta Chinua Achebe onye Igbo nwetere maka akwukwo ya bu "Things Fall Apart" (guo Daily independent, August 27, 2007) nke akporo "Man Broker International Prize for Literature". Nwaada Chimamanda bukwa Onye Igbo ritekwaro nturuugo a kporo "Orange Broadband Prize for Fiction n'afọ 2007 maka akwukwo ya o kporo "Half of a Yellow Sun".
2.
 - i) Gọọmentị inwe mmasi n'asusu Igbo
 - (ii) Nkuzi gbasara uru asusu bara
 - (iii) Onyinye maka ikwalite asusu Igbo
 - (iv) Oru puru iche maka ndi guru Igbo
 - (v) Imechi ulo akwukwo o bula anaghi akuzi ma o bu asu Igbo na ya n'ala Igbo